

Cimbora

GYERMEKEK KÉPES HETILAPJA
Főszerkesztő: BENEDEK ELEK.

TARTALOMJEGYZÉK:

Cimkép: *A tenger-lépő cipő.* – Walter Gyula: *Estéli hangzó.* Vers. – Sipos Domokos: *A csoda.* Elbeszélés. – Dóczyné Berde Anni: *Ferkó és a tojások.* Humoros történet. – Tamás érdeklődik: *A hulló csillagokról.* (II. rész.) – *Jucika levele Nagyapóhoz.* – Monoky Sándor: *Az öreg farkas története.* Mese. – Gara Akos: *Az erdőben.* Vers. – Csűrös Emília: *Igaz történet egy repülőgépről.* – Nászai Elza: *A pára.* Elbeszélés. – Szucsich Mária: *Az új szemetes kocsi.* Mese. – Görögné Beke Margit: *A tolvaj.* Színjáték. – *Féjtörő.* – *Elek nagyapó üzeni.* – Melléklet: *Kertész M.: Szökés a teknőben.* (Két kicsapott diák kalandjai a vízben.)

EGYES SZÁM ÁRA ROMÁNIA TERÜLETÉN 5 LEI, CSEHSZLOVÁKIA TERÜLETÉN 1 cK.

Benedek Elek (1859–1929) híres gyermeklapja volt a CIMBORA.
A gyermekújság valamennyi évfolyama
olvasható az alábbi internetes címen:
<http://www.bcluj.ro/re/cimbora/>

2009/5.
NOVEMBER–DECEMBER

TREZOR KIADÓ

Az alábbi tankönyveinket továbbra is korlátozás nélkül tudjuk szállítani megrendelőinknek.

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-0276 * Fax: 221-6337 * E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2009. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	630	830
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	610	760
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	330	440
TR 0004	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály	330	440
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	610	760
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	630	830
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	400	550
TR 0008	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7. osztály	330	440
TR 0009	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 8. osztály	330	440
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára (Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)	790	900
TR 0011	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	190	230
TR 0012	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 5–6. osztály	400	510
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	190	230
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	190	230
TR 0015	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	190	230
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	950	1150
TR 0017	Hangay Zoltán	Magyar nyelvi gyakorlókönyv	950	1150
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	490	620
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	490	620
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	760	890
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	580	720

MAGYARTANÍTÁS

2009. 5. szám

L. évfolyam

Módszertani folyóirat

Megjelenik évente ötször:

január, március, május,
szeptember és november
hónapban.

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: postmaster@adamir-retor.t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: (1) 363-0276, telefax: (1) 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 390 Ft

Éves előfizetési díj: 1950 Ft

Két példány (azonos címre): 3100 Ft

Három vagy több példány (azonos címre)
példányonként: 1500 Ft

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó
címén, levélben, telefonon vagy telefaxon.

Fizetés a megrendelést követően megküldött
számla alapján csekken vagy átutalással.

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

ÉVFORDULÓ

Merényi Hajnalka: Benedek Elek és
a *Cimbora*..... 2

A MAGYAR MŰFORDÍTÁS (H)ŐSKORÁBÓL

Czibula Katalin: Szemelvények Kazinczy
drámafordítói működéséről..... 7

EMLÉKEZÉS

Mózes Huba: Mesterek tanítványa 10

VERSEK AZ ANYANYELVRŐL

Lackfi János: Variációk az anyanyelvre –
századok hangján II. 11

VERSELEMZÉS

Czimer Györgyi: Összehasonlító verselemzés
(Halotti beszédek: Czóbel Minka:
Microcosmos, Kosztolányi Dezső:
Halotti beszéd)..... 15

NYELVMŰVELÉS, STILISZTIKA

Dóra Zoltán: Zuschlagos bűnbánók 20

Holczér József: Rikító tér-idő zavarok 20

Szathmári István: A szójátékokról 21

HELYESÍRÁS

Bozsik Gabriella: A Nagy J. Béla helyesírási
verseny feladatlapjai 24

ÉLETÚT

Ambrus Ágnes: „Nyelvből kiesve: létének
céljából is kiesik az ember” – beszélgetés
Gazda József nyugalmazott tanárral,
íróval 31

GYERMEKIRODALOM

Jaskóné Gácsi Mária: „Határon túl létező
gyermekirodalom” 33

KÖNYVSZEMLE

Raátz Judit: Csernicskó István – Kontra Miklós
(szerk.): Az üveghegyen innan.
Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar
anyanyelvi nevelés ♦ *Imre Rubenné*: Jenei
Teréz – Pethő József: Stíluselemzés ♦
Holczér József: Dóra Zoltán: Anyanyelvünk
tövises és virágai 34

E számunk szerzői:

Ambrus Ágnes, tanár, Bod Péter Tanítóképző Főiskola,
Székelyudvarhely ♦ Bozsik Gabriella, tanár, Eszterházy
Károly Főiskola, Eger ♦ Czibula Katalin, tanár, ELTE
BTK ♦ Czimer Györgyi, tanár, Kossuth Lajos Gyakorló
Gimnázium, Debrecen ♦ Dóra Zoltán, tanár, Vác ♦
Holczér József, tanár, Kecskemét ♦ Imre Rubenné,
tanár, Nyíregyházi Főiskola ♦ Jaskóné Gácsi Mária,
tanár, Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző
Főiskolai Kar, Sárospatak ♦ Lackfi János, költő ♦
Merényi Hajnalka, tanár, ELTE TÖK ♦ Raátz Judit,
tanár, ELTE BTK ♦ Szathmári István, egyetemi tanár,
ELTE BTK

Merényi Hajnalka

BENEDEK ELEK ÉS A CIMBORA

Benedek Elek elsősorban mint mesegyűjtő és meseíró ismert a magyar irodalomban – meséin közel százhusz éve¹ kisebb és nagyobb gyermekek generációi nőttek, nőnek fel. Irodalmi munkásságának egyéb eredményei – ifjúsági regényei, lapszerkesztői érdemei – a szélesebb olvasóközönség előtt kevésbé ismertek. Pedig az általa szerkesztett gyermeklapok² a magyar gyermeksjajtó jó színvonalú, hagyományteremtő orgánumai közé tartoztak. Közülük több szempontból is kiemelkedik a *Cimbora*. Ez egyfelől azért különleges, mert hét éven át Benedek Elek egymaga szerkesztette, másfelől pedig azért, mert az író életének utolsó közel egy évtizedét szinte teljes egészében ez az újság töltötte ki. Benedek Elek élete olyannyira összeforrott a *Cimborával*, hogy ő maga csak egy nappal élte túl azt, hogy a lap nem jelent meg többé – 1929 a *Cimbora* megszűntének és a szerkesztője halálának az éve. A többszörös évforduló okán³ Benedek Elek irodalmi levelei alapján emlékezünk meg a *Cimboráról* és arról a különleges kapcsolatról, amely a gyermeklap és a szerkesztő között fennállt.⁴

***Cimbora* (1922—1929)**

A *Cimborát* 1922 februárjában jelentette meg a Szabadsajtó Könyvnyomda és Lapkiadó Rt., az akkor már Romániához tartozó Szatmáron. Az első szerkesztője Szentimrei Jenő volt, a fiatal erdélyi írók egyike, aki hamarosan felkérte a nagy tekintélyű író, a nemrég Erdélybe visszatelepült Benedek Eleket, hogy legyen a lap munkatársa. Így került kapcsolatba Benedek Elek a frissen indult *Cimborával*, májusban megjelentette a lapban első írását⁵, és néhány hónappal később, 1922 augusztusában átvette a folyóirat szerkesztését. Ezután hét éven át szerkesztette a Szatmáron megjelenő, Nagybányán nyomott *Cimborát* Erdély másik végéből, Kisbaconból. A lap életében, amely 1922 és 1929 között kétszer is újabb tulajdonos kezébe került⁶, és anyagi okok, adminisztrációs hanyagság miatt nemegyszer állt a megszűnés határán, Benedek Elek jelentette a szilárdságot, a megbízhatóságot.

Amikor 1922. február 12-én a *Cimbora* megjelent, a papírja szálkás volt, rossz minőségű, és egész külalakja meglehetősen „szegényes”⁷. Amint aztán Benedek Elek írni kezdett bele, nem csupán a tartalmi rész megújításáról gondoskodott, hanem levelezés útján megreformálta a lap tipográfiáját és illusztrálását is, és csak akkor engedte a lapra íratni a nevét, amikor már minden tekintetben vállalhatónak érezte a *Cimborát*. Mivel gyermeklapról volt szó, a szerkesztő nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a *Cimbora* illusztrációja minél hívogatóbb és jobb minőségű legyen – el is érte, hogy a lap 1923 júniusától színes borítólappal jelenjen meg. Ennél is fontosabb volt azonban számára, hogy a folyóirat tartalmi szinten megfeleljen a legmagasabb elvárásoknak is⁸. Törekedett arra, hogy a lap szórakoztató legyen, rejtvényekkel, tréfás történetekkel kösse le az olvasóit, de arra is ügyelt, hogy a megjelent közlemények a szórakoztatáson túl egyéb követelményeknek is eleget tegyenek. Ezekről így írt Szentimrei Jenőnek szóló első levelében: „*Különösen fon-*

¹ A *Magyar mese- és mondavilág* köteteinek megjelenésétől (1894–1896) számítva.

² Az *Én Újságom*, *Jó Pajtás*, *Cimbora*

³ Benedek Elek születésének 150., halálának 80. évfordulója van.

⁴ Természetesen a *Cimbora* maga is forrás volt. Az egyéb felhasznált művekről az irodalomjegyzék tájékoztat.

⁵ *Kicsi varjú*. *Cimbora* 1922. május 28.

⁶ 1925-ben a Szabadsajtó Könyvnyomda és Lapkiadó Rt. eladta a lapot Broczkó Gyula volt bankigazgatónak, aki 1928-ban vált meg tőle, és Vajda Istvánnak adta át (ő 1925 óta dolgozott a *Cimbora* adminisztrációjában).

⁷ HEGEDŰS, 303.

⁸ A *Cimbora* szerkezete, elrendezése jobbra a *Jó Pajtás*t követi. Lásd LENGYEL, 218.

tosnak találom, hogy a gyermek ... a lehető legjobb lelki táplálékhoz jusson, sokszorosan fontos ez Erdélyben, ahol még ellensúlyozni is kell az oktatást, amely a tanítók legjobb igyekezte mellett sem lehet magyar szempontból teljesen megfelelő.”⁹ A Romániához csatolt Erdélyben ugyanis – ahogy Illyés Elemér kimutatja – „csupán 1919 és 1924 között a román kormány elrománosított vagy bezárt 3025 elemi iskolából 2070-et (68%), 151 polgári iskolából 123-at (62%), 65 középiskolából 46-ot (70%), 29 tanítóképzőből 23-at (78%), 29 kereskedelmi iskolából 27-et (93%).”¹⁰ Benedek Elek tehát a magyar nyelvű és magyar tárgyú oktatásból kiszorított magyar gyermekek számára közöl a *Cimborában* szép számú honismereti írást, eredetmondákat, és indít olyan rovatokat, amelyekből a gyermekek az elhallgatott magyar írókat, költőket, politikusokat megismerhetik. Ilyen rovat volt a Magyar Pantheon, amelyet Lengyel Miklós, Benedek Elek egyik veje írt, valamint a szövegeket közlő Régi költők szólnak hozzátok, és Benedek Elek saját rovata, az Emlékezzünk régiekről. A már említett Lengyel Miklós jegyezte a *Cimbora* egyik legnépszerűbb rovatát, a Tamás érdeklődiket. Ezzel már az első Benedek Elek-féle számban jelentkezett (1922. május 28-án). A rovat egy apa és a fia (Apa és Tamás) beszélgetéseit közli – vagyis beszélgetés formájában természettudományi és történelmi ismereteket terjeszt. Találunk a rovatban beszélgetéseket Mátyás királyról, a rozmárokrol és a fókákról, valamint a keselyűkről, és sok minden másról.¹¹

Benedek Elek rövidebb életű rovatai közé tartozott az Anyák beszélgetése, amelyben nevelési gondoknak és ötleteknek nyitott teret.¹² Legnépszerűbb, egész szerkesztői munkáját végigkísérő rovata az Elek nagyapó üzeni volt. Már a Benedek Elek előtti *Cimborában* volt szerkesztőségi üzenőrovat Öreg Cimbora üzeni címmel, amelyben – az ígéret szerint – „minden kis cimborávalé” válaszolnak. Ebben Szentimrei Jenő a *Jó Pajtás* példáját követte, ahol meg éppen Benedek Elek honosította meg a szokást, hogy a laphoz érkező gyermeklevelek mindegyikére válaszol a szerkesztő. 1922. november 12-én indult az Elek nagyapó üzeni, és ezután Benedek Elek, aki otthonra, Kisbaconba kérte a gyermekek leveleit, heti akár több száz gyermeklevelet olvasott el, és értékelő válaszokat közölt a *Cimborában*. A jó leveleket – a pontos címezést, a jó helyesírást, az ügyes szerkesztést – kiemelte, részleteket közölt belőlük, íróik között jutalmakat osztott ki. Felhívta a gyermekek figyelmét arra, hogy mindig magyarul is írják meg a falujuk, városuk nevét. A helyesírás javítására indította el az Elek nagyapó üzeni mellett a Veréb János rovatot is. Ebben csúfodáros, csupa hiba szövegek jelentek meg, ezeket kellett – megfelelő jutalomért – a kis cimboráknak (akik közül sokan csak Elek nagyapóval leveleztek, csak neki írtak magyarul) kijavítaniuk. A *Cimbora* tehát, ahogy Benedek Marcell írja „százféle módon gondoskodik az iskola hiányának ... pótlásairól.”¹³

1923-ban a *Cimbora* történetének legsikeresebb évét zárja. December 7-én kelt levelében Benedek Elek így ír erről Csűrös Emíliaának¹⁴: „Mondhatom, hogy írói pályám legnagyobb sikere ez az újság ... Tegnap írtam meg a *Cimbora* beszámolóját. Ebben az évben 99 író neve szerepel, én vagyok a századik.”¹⁵ Ahhoz, hogy ez a valóban nagyszámú írógárda kialakulhasson, Benedek Eleknek 1922-ben és 1923-ban el kellett végeznie a toborzás óriási munkáját: azon kívül, hogy csatasorba állította a családjá tollforgató tagjait¹⁶, a szerkesztői levelek százait küldte szét Erdély-

⁹ Benedek Elek irodalmi levelezése (A továbbiakban BEIL) I. 56.

¹⁰ Illyés Elemér *Erdély változása – mítosz és valóság* című könyvéből idézi HEGEDŰS, 284.

¹¹ A rovat egyik „főszereplője” Lengyel Tamás történész lett. Fiatalon, a második világháborúban halt meg. HEGEDŰS, 313.

¹² Ez 1928-ban indult.

¹³ BENEDEK, 451.

¹⁴ Csűrös Emília a *Cimbora* szerzője volt, Benedek Elek egyik legkedvesebb pártfogoltja a fiatal írók között.

¹⁵ BEIL I. 194–5.

¹⁶ Közülük csak Lengyel Miklós írt rendszeresen a lapba.

szerte a fiatal íróknak, költőknek, kérte tőlük a kéziratot a *Cimbora* számára.¹⁷ Győzködi, bátorítja a fiatalokat részben azzal, hogy a célt, a *Cimbora* célját hangsúlyozza, részben pedig úgy, hogy megnyugtatta a szerzőket: nem kell ahhoz gügyögniük, hogy a gyermekek számára érthetően írjanak. „*az iskolából kiüldözött nemzeti szellemet, magyar öntudatot egy jó magyar nyelvű gyermek-újsággal plántálhatjuk gyermekeink lelkébe* – írja az egyik levélben. – *Ezt szüntelenül prédikálom az íróknak, meg is értik, de kevesen írnak, minthogy azt hiszik, nem tudnak beszélni a gyermek nyelvén. ... sokszorosan nehéz az én munkám, mert a rengeteg levélírás mellett sokat kell írnom az újságba, hogy lehetőleg dilettánsokra ne szoruljak. Pedig én oly szívesen engedném át az énl-talam beírt terület egy részét író társaimnak.*”¹⁸

Az író társak azért – hála a kitarító szerkesztő biztatásának, olykor követelőzésének – mégiscsak jelentkeztek szép számmal. A *Cimbora* versszerzői között rendre találkozhatunk Áprily Lajos, Dsida Jenő, Tompa László és Reményik Sándor nevével; az elbeszélések, mesék, színművek írói között ott találjuk Berde Máriát, Csűrös Emiliát, Beke Margitot, Molter Károlyt, Nyíró Józsefet, Sipos Domokost, Szentimrei Jenőt, Tamási Áront és Török Sándort. Nem ritkán magyarországi írók, költők is jelentkeztek egy-egy alkotásukkal a *Cimborában*: többek között Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc és Sárközi György. Részben erdélyi költők, írók fordításai révén világirodalmi alkotások is teret kaptak a lapban: a román szerzők közül főleg Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Octavian Goga és George Cosbuc, Európa távolabbi részeiről pedig Goethe, Longfellow, Victor Hugo, Anatole France, Selma Lagerlöf, Tolsztoj, Maupassant.

Benedek Elek levelezéséből kiolvasható, kik voltak a szívéhez legközelebb álló, leginkább nagyrabecsuült *Cimbora*-fiak és -lányok. Az ifjúsági írók közül Csűrös Emiliával töretlen az író jó kapcsolata, és a levélváltásuk folyamatos 1922-től egészen Benedek Elek haláláig. Őrajta kívül – ha a *Cimbora*-tárgyú leveleket vesszük figyelembe – Berde Mária emelkedik ki a szerzők közül. Ő az egyike azon keveseknek, aki 1925–26 után is,¹⁹ az elmaradó tiszteletdíjak ellenére kitartanak a *Cimbora* és Benedek Elek mellett.²⁰ 1922 nyarán így hívja őt a *Cimbora* táborába a már majdnem főszerkesztő: „*én nem hagyom magát békében, kedves Mária. Nekiünk olvasóközönséget kell teremteniünk, a teremtés e munkáját pedig a gyermekek és a népek között kell kezdenünk (ami körülbelül egy), s ebből a munkából Berde Máriának ki kell vennie a részét. Az újság tartalma arányosan fog megoszlan az apróbb és a nagyobb gyermekeknek való dolgok között, fel a 14 évig, nem muszáj tehát gügyögni, ha nincs kedve a gügyögésre. Feltétlenül számítok az írásaira.*”²¹ A rendszeresen érkező írásokért pedig hálás Benedek Elek („*a Cimborának ünnep, ha Berde Máriától közölhet valamit*”²² – írja 1926-ban), és megköszöni, hogy Berde Mária gondol rá, amikor ő mint szerkesztő már nagyon szűkében van a jó színvonalú írásoknak.²³

A *Cimbora*-fiak közül különösen Sipos Domokossal és Tompa Lászlóval élénk Benedek Elek levelezése. Az unokák generációjának – és az egész *Cimbora*-gárdának – az egyik legkiemelkedőbb, legnevesebbé vált tagja Dsida Jenő. Ő az egyike azoknak a tizenéveseknek, akik a *Cimbora* lapjain jelentkeznek első írásaikkal, és akiket Benedek Elek biztatása, segítsége indít el a pá-

¹⁷ Benedek Elek több mint száz személlyel levelezett ezekben az években, és ennek a levelezésnek körülbelül egynegyede közvetlenül a *Cimborához* kapcsolódik. BEIL III. Előszó, 6., 24.

¹⁸ Dorosmai Jánosnak írt levél, BEIL I. 151.

¹⁹ Ekkoriban kezdődtek a lap nehézségei: a korábban ötezres előfizetői tábor a felére fogyatkozott, gyakoriak lettek a kiadásban a csúszások, a tulajdonos nemegyszer elmaradt a szerkesztő fizetésével is.

²⁰ Molter Károlynak írja Benedek Elek Berde Máriáról: „*Ő egyike ama keveseknek, akik nemcsak megértették, hogy mit jelent a Cimbora, de megható lelkeséggel is vesz részt ebben a nem mindennapi munkában.*” BEIL I. 161.

²¹ BEIL I. 67.

²² BEIL II. 102.

²³ BEIL III. 260.

lyán.²⁴ „A kezdőbetűk helyett egész nevedet kiírom – írja a szerkesztő az Elek nagyapó üzenetei között –, mert biztató tehetségre vallanak verseid.”²⁵ Dsida Jenő 1923 és 1928 között hatvankét verssel jelentkezett a *Cimbora* lapjain, ezenkívül közölt műfordításokat és három mesét is. Amikor Kolozsvárra került egyetemre, Benedek Elek ajánlólevele kísérté: így került közelebbi kapcsolatba Kuncz Aladárral, és ennek köszönhetően nyerte el Csürös Emília (és az *Újság*) pártfogását. „*Karoljátok föl Dsida Jenőt – írja Benedek Elek Csürös Emíliának –, a már kész költőt, aki a Cimbora szárnyai alatt nőtt, s már ki is nőtt a szárnyai alól.*”²⁶

Nem tartozik a *Cimbora* neves szerzői közé Szabó Mária, egy ok miatt mégis érdemes kiemelniük őt. 1924-ben küldi el Benedek Eleknek a saját írásai mellett nagybátyja feleségének egy színdarabját, hátha az is alkalmas volna a lapban való megjelenésre. A levélben emlegetett nagybácsi nem más, mint Szabó Elek debreceni tanácsos, a kislány pedig, akinek a színdarab íródott, a hétéves Szabó „Magduska”. Az édesanyja, Jablonczay Lenke egyfelvonásos színjátéka, *A bujdosó babák* „Lenke néni” aláírással a *Cimbora* 1924. augusztus 31-i számában jelent meg.²⁷

Benedek Elek és a *Cimbora*

„*én úgy képzeltem el az öregséget: ... életem alkonyán sétálgatok, üldögélek a magam ültette fák árnyékában, s mosolygva várom a pillanatot, amikor leszáll érettem a halál angyala. Szép álom volt, gyönyörű álom volt, ám Isten úgy akarta, hogy ne váljon valóra*”²⁸ – írja Benedek Elek Szentimrei Jenőnek 1924 őszén. Az élet valóban úgy hozta, hogy Benedek Elek utolsó éveit sok munkával voltak telítve. Még amikor egy-egy betegség miatt más feladatot – könyvszerkesztést, lektorálást – nem vállalt, a *Cimbora* akkor is megkövetelt tőle félnapi munkát mindennap. „*heti 200 leveles postából legalább 100-ra újságban és levélben azon melegében válaszolok* – írja 1924-ben, ugyanakkor nem a panasz hangja a legerősebb, érezhető, hogy szívesen végzi a *Cimbora* szerkesztését: – *ilyen terhes hivatalom még nem volt, de ilyen szép sem.*”²⁹

Az első időkben a csúnyán író munkatársak szövegeit Benedek Elek másolja le kézzel, és úgy küldi a nyomdának. 1923 őszén aztán a kiadó géprókiasszonyt küld a szerkesztőnek, ez valamelyest megkönnyíti a dolgát. Bár olyan kevés pénzért szerkeszti az újságot, amennyiért saját bevalása szerint írói pályája elején sem dolgozott,³⁰ és a lap körül már az első, felfutást hozó években is sok a bosszúság, a siker kárpótolja Benedek Eleket. Levélben gratulál neki Berde Mária,³¹ és kortársak nyilatkozatából tudható, hogy a gyerekek „*a Cimborát a kapuban várták, szaladtak vele szülőhöz, nagyszülőhöz, és mutatták neviüket, a neviükre szóló intelmet az Elek nagyapó üzeni rovatban.*”³² „*Rengeteg munkát ad a faluról való szerkesztés* – írja Benedek Elek Dorosmai Jánosnak³³ – *az elképzelhetetlen nagy levelezés, de még bírom, s jó kedvvel csinálom, mert ahhoz fogható szeretetben, aminővel a gyermekek és a szülők részéről találkozom, sohasem volt részem.*”³⁴

²⁴ Dsida Jenő mellett ide sorolható még Marton Lili, Ignác Rózsa és Baumgarten László. Dsida Jenő és a *Cimbora* kapcsolatára lásd LISZTÓCZKY, 51–71.

²⁵ *Cimbora*, 1923. augusztus 5.

²⁶ LISZTÓCZKY, 61.

²⁷ A BEIL idetartozó jegyzeteiben az áll, hogy nincsen a *Cimbora* szerzői között Szabó Elekné (Szabó Mária ugyanis csak a nagybátyja nevét és a kislányét említi meg a Benedek Eleknek írt levélben). Mindazonáltal a „Lenke néni” aláírás, illetve a levélben olvasható egyéb adatok kétségtelenül teszik, hogy ez a keresett színdarab, a szerző pedig Szabó Magda meseíró édesanyja, Jablonczay Lenke.

²⁸ BEIL I. 293.

²⁹ Szombati-Szabó Istvánnak írt levél. BEIL I. 277.

³⁰ Dorosmai Jánosnak írt levél. BEIL I. 203.

³¹ „*A Cimborához különben gratulálnom kell, olyan emelkedőben van. A tanítványaim, akik már nagyobbacska lányok, ... folyton nyakamra járnak érte és olvassák buzgón.*” BEIL I. 146.

³² HEGEDŰS, 305.

³³ A *Cimbora* egyik szerzője (Drosnyák János néven írt a lapba).

³⁴ BEIL I. 147.

1925 után már több a valóban panaszos hang a levelekben. Az elmaradó tiszteletdíjak miatt Benedek Elek nem mer írást kérni a nem is olyan régen még szép számú alkotógardától, és felelősségben ő maga írja a *Cimborát*. Az újság egyre több bosszúságot és nyugtalanságot okoz Benedek Eleknek, akit az állandó fáradság mellett anyagi természetű aggodalmak is kínoznak. „*Hát bizony, bizony, ezt tán mégsem érdemeltem* – írja fiának, Benedek Marcellnek –, *hogy ötvenévi becsületes munka s 150 könyv után anyagi gondok miatt sóhajtozzam át a hosszú, rettentő hosszú éjszakát.*”³⁵

1928 őszén merül fel először komolyan annak a lehetősége, hogy megszűnik az újság – bár Vajda István, az új tulajdonos, az év elején látszólag nagy elszánással fogott neki a *Cimborá* fel-
lendítésének, már mint tulajdonos, a lap rendszertelenül jelent meg, Benedek Eleknek hónapszámra nem fizettek a szerkesztésért, a nyomda is nemegyszer megtagadta a szedést. Benedek Elek mégis csak akkor szánja rá magát a *Cimborával* való szakításra, amikor Vajdát hazugságon kapja (egy Csűrös Emília is érintő anyagi ügyben). „*Legutolsó leveledben* – írja ekkor Vajdának – *végleg becsaptad magad mögött az ajtót. E levél hangjából kiérződik, hogy lassanként kiszül: én leszek a bűnös az újság megszűnésében. Hát hadd szűnjön meg az újság. ... Te egyszer nem kaptál idejében kéziratot,*³⁶ *... s már reszketsz. Gondoltál-e arra, hogy én már két éve reszketek szüntelen, vajon megjelen-e az újság pontosan, ... Gondoltál-e arra, hogy már két éve nem kapnak t[isztelet]díjat az írók, csak egy-kettő, akinek én fizettem ... ? ... Nem bírják tovább az idegeim ezt a vajon holnap felvirradunk-e munkát.*”³⁷

Az újabb hitegető ígéretek és Halász Sándor rábeszélése ekkor még meggyőzik Benedek Eleket, és folytatja a *Cimborával* való munkát. A lap végül 1929 júliusában jelenik meg utoljára, Benedek Elek pedig augusztus 15-én írja meg második, véglegesnek bizonyuló szakítólevelét Vajda Istvánnak – ezúttal tanúkul hívja Benedek Marcellt és Lengyel Miklóst. Egy nappal azután, hogy megírta levelét Vajdához, Benedek Eleket végzetes agyvérzés érte, és meghalt. A halála után fel-támadt együttérzés, a Kisbacont elárasztó levélözön megmutatta, hogy a munkás öregség, a *Cim-bora* szerkesztésével töltött évek nem hiába teltek: a szeretet, amit a legszebb munkabérnek érzett, nem hagyta el: „*nem is szomorú az én öregségem* – írta néhány évvel korábban Szentimrei Jenő-nek –, *de szebb, sokkal szebb, mint amilyenről álmodtam. Hány ember érte meg azt az öregséget, amit én, hogy ártatlan gyermekszívek imádkozzanak az életéért?*”³⁸ A gyermeki imák tanúságaként – és zárásul – álljon itt Dsida Jenő egyik versének, az *Erdélyi gyermek imájának* utolsó versszaka: „*Így imádkozom én/ Minden este szépen:/ Töröld le a könnyet/ az anyám szemében./Aztán imádkozom/ küszködő apámért,/ tanító bácsiért,/ mindennapi jóért, s imádkozom mindig/ összetett kezekkel/ Elek nagyapóért /, drága nagyapóért.*”³⁹

Felhasznált irodalom:

Benedek Elek irodalmi levelezése 1922—1929. I—III. (BEIL) Közzéteszi Szabó Zsolt, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979—1991.

BENEDEK Marcell: Naplómat olvasom. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1965.

Cimborá 1922—1929.

HEGEDŰS Imre János: Benedek Elek. Monográfia. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2006.

LENGYEL Dénes: Benedek Elek. Gondolat Kiadó, Budapest, 1974..

LISZTÓCZKY László: A csemetefa éneke. Dsida Jenő és a *Cimborá*. In: *Hitel*, 2005/3. 51—71.

³⁵ BEIL III. 141.

³⁶ A hiányzó postaköltség miatt ekkor először Benedek Elek késve tette postára a következő *Cimborá*-szám anyagát.

³⁷ BEIL III. 175–6. „*Láttam ennek a levélnek a fogalmazványát* – írja Benedek Marcell. – *A görcsösen szorított toll itt is, ott is beletép a papírba. Olvasni sem kell, csak ránézni, hogy elfacsarodjék az ember szíve.*” BENEDEK, 460.

³⁸ BEIL I. 293.

³⁹ *Cimborá*, 1928. május 30. A vers kötetben nem jelent meg (teljes egészében közli LISZTÓCZKY, 70–71.)

Szemelvények Kazinczy drámafordítói működéséről

Kazinczy születésének jubileuma kínálkozó alkalom arra, hogy a magyar irodalomtörténet e kiválósága újra figyelmet kapjon, értékelés és újraértékelés taglalja, vizsgálja munkásságát. Szükséges ez két okból is: egyrészt az irodalmi kánon alapvetően átértékelte az utóbbi években életművét, és miután sokáig a nyelvújító-nyelv művelő vezéralak imázsa határozta meg irodalmi jelentőségét, és lírájának nyelvújítással kapcsolatos darabjai, a *Tövisek és virágok* állt az értékelés magas fokán, ma már egyre inkább előtérbe kerül a *Fogságom naplója*, a *Pályám emlékezete* és az *Erdélyi levelek* magyar szépprózát formáló esztétikai értéke. Ugyanakkor a jubileum alkalmas lehet arra is, hogy piederstálón álló, a mai gondolkodó embertől is távolálló, kővé merevült szobrát olyan valósággelemekkel tegyük élővé, amelyek a Kazinczy portréban hitelesen fel tudják mutatni egy változó korszak izgalmas kihívásaira felelő, felelős értelmiségi személyiség tanulságos körvonalait.

Ennek az értelmiségi mentalitásnak árnyalt rajzát fedezhetjük fel az életmű kevésbé értékelt vagy éppen elfeledett darabjaiban. Ilyen terület drámafordításainak mind időben mind értékben egész életét átfogó hálója. Háló ez, mert korai útkereséseitől utolsó hónapjaiig dolgozott azon a 17 szöveget magába foglaló drámafordítói életművön, amely a világirodalom nagy klasszikusaitól a közönségsikerre számot tartó színpadi szövegeknyekig terjed. Ő az, aki *Hamletet*, *Macbethet* fordít, Lessing, Goethe műveivel akarja ellensúlyozni a német nyelvterületről érkező, divatos, de keveset érő szerzőket – de aki a közönséget becsalógató sikerdarabot, a *Lanasszát* is lefordítja, ha szükségességéről meg van győződve.

Drámafordításai olyannyira a modern fordítási törekvéseknek megfelelően készülnek, hogy a mai napig megállják a helyüket: Molière *Médecin malgré lui*je tőle kapta *A botcsinálta doktor* elnevezést, és még a 2002-ben megjelent Molière-összesben is az ő fordításában jelent meg.

Egy korszerű fordításelmélet gyakorlati megvalósítását és a színház népművelő, nemzetnevelő szerepének kiaknázását kapcsolja össze, amikor drámafordításokkal kísérletezik. Első, önálló kötetben megjelent fordításai az 1790-es évek elején készülnek, és összekapcsolódnak a *Kelemen László* vezette első magyar nyelvű állandó társulat megalakításával és 1790–96 közötti pest-budai működésével. Hamlet-fordítása megjelentetésekor színházi szempontok alapján egy levelében végigtekint a magyar drámafordítási gyakorlaton: „PÉ-TZELI most adá-ki Alzirt, Meropét és Tancredet; GÖBÖL kész Brútussal és Caesarral; VI-TÉZ Clavigóval; FEHÉR majd Britannicust ad; Zayrt, Czidet és egyéb versekben írtt darabokat prósára által önteni, valamint a' ZECHENTER darabjait is eredeti büneiből ki-mosdatni nem vólna nehéz.” (KAZINCZY Ferenc *Levelezése*. I–XXI, s. a. r. VÁCZY János, Bp., 1890–1991, a továbbiakban: KAZLEV. II. 85.) A felsorolásban számos később klasszikussá váló darabját ismerhetjük fel: Goethe *Clavigóját*, Corneille *Cidjét*, Racine *Britannicusát*, Zechenter “ki-mosdatandó” darabjai, Corneille *Horatiusok* és *Curiatiusokja*, Racine *Mithridatése*.

Ömaga ekkor Shakespeare mellett lefordítja és megjelenteti Goethe *Stella* című drámáját, amely Németországban is nagy port kavart, sőt az első befejezés formájában be is tiltják a darabot. Kazinczy megéri a műben a szentimentális érzelmi telítettségen túl a korszak preromantikus értékviszáját is: a párválasztás új szempontjának, az érzelmeken alapuló házasságnak a problematikáját, illetve magának a polgári házasságnak az individuum szabadságát korlátozó jellegét. Főhőse két nő között öröklődik, mindkettőt szereti, és az első változat kiegyensúlyozást hozó befejezése szerint a szerelmi háromszög megoldását az „Ehe zu dritt”, a házasság hármásban adja. Ekkor 1794-ben vagyunk, nem sokkal azután, mikor az ifjú Kazinczy is hasonló problémákkal küzdött, és kassai éveinek csapongó érzelmi életét élte. A korszak fordításainak tükrében nem egy csélcsp fiatalember hűtlenkedéseit kell látnunk a

kassai szerelmekben, hanem egy ifjú gondolkodó útkeresését, aki a saját életében, mondhatni a saját bőrén tapasztalja meg az érzelmi választás nehézségét, bizonytalanságát a változó világban és a változó emberi lélekben. Intellektuális és érzelmi tanulóévei után mégis úgy hagyja el a várost, hogy megőrzi személyi szabadságát.

Hogy aztán egy életét meghatározó immár valóságos szabadságvesztés, a Martinovics-összeesküvés utáni időszak áldozata legyen. 1794-1801 között, fogságban eltöltött éveiben is meghatározóak a drámafordítások. Élet és mű egymásra hatásának különösen megindító példája A' *Títus'* *Kegyelmességének* Metastasiótól való fordítása. Az olasz költő, Bécs udvari költője nagy hatással bírt a korszak magyar irodalmára, versei, színdarabjai nagy közkedveltségnek örvendenek, pl. Csokonai is fordít tőle, Európai népszerűségét pedig az mutatja, hogy ezt a darabját is többször megzenésítik, nem kisebb szerzők mint pl. Gluck és Mozart. A dráma a klasszicista dráma jellegzetes metastasiói példája, dramaturgiai rokonságot tart Corneille *Cinna* című remekművével, de míg a francia szerző az értékek között választásra kényszerülő embert állítja középpontba, addig Metastasio az összeesküvőnek megkegyelmező uralkodó dilemmáira fókuszál. Tehát némileg a saját ízléséhez igazítja az akkorra már múlt századi klasszicista drámát, és az ismerős kötelesség-szenvedély konfliktusa helyett a középpontba a több szempontból bemutatott ideális keresztény uralkodót állítja.

Kazinczy 1795 nyarán fordítja le a drámát. Valószínűleg a börtönben várt kegyelem speciális pszichológiai helyzete irányítja figyelmét éppen erre a műre. Egy Barkó generálisnak, a foglyok felügyeletével megbízott katonatisztnak címzett levél szerint azt szeretné, ha kijutna a börtönből a fordítás, és a Pesten játszós társulat bemutatná József főherceg beiktatása alkalmával (KazLev. II., 418.).

József főherceg, a későbbi köztisztletben álló és a magyarok által igen kultivált nádor helytartói beiktatási ünnepe 1795. szept. 19-én volt Pest-Budán. Színelőadást sem németül, sem magyarul nem mutattak be ez alkalommal. Ennek többek között az is oka lehetett, hogy a Martinovics-összeesküvés lefejezése után viszonylag rövid idővel az amúgy is keménykezü Ferenc császár udvarhű emberei nem szívesen

kockáztattak volna egy olyan eseményt, ami a maga polgári nyilvánosságával a közösségi demonstrációnak a leghalványabban is kiindulópontja lehetett volna. A szöveg közreadásával Kazinczy mintegy a nyilvánosság elé tárt kegyelmi kérvénnyel is hatni kívánt az uralkodóra.

A fogságban eltöltött későbbi évek alatt folyamatosan fordít, nemcsak drámákat, hanem egyéb munkákat is. A Petőfi Irodalmi Múzeumban található az a kéziratok kötet, amelynek bejegyzése az írásnak mintegy szenvedélyes kényszerét, az írástudó börtönbéli felelősségét és alkotásvágyát mutatja: egy kis piros bőrből kötött könyv, címe: „Dolgozásaim a' Munkácsi Várban 1800 és 1801.” A címlapon Kazinczynek következő bejegyzése olvasható: „Mint hogy az Országlás' Rabjainak tintát nem engednek, vasdarabokat hánytam eczetbe; a' papirosat pedig Kufsteinből Munkácsig tartó útunk alatt lopva szerztem. Kazinczy Ferencz.” A kézirat többek között az *Emilia Galottit* és a *Minna von Barnhelmet* tartalmazza.

Kétséges azonban, hogy ez a kötet valószínűleg az-e, amely a leírt körülmények között készült Munkács várában, vagy annak a kötetnek Kazinczy által történt későbbi másolata, és a másolás folyamán tartja szükségesnek, hogy feljegyezze az eredeti keletkezési körülményeket. A kézirat olyan kevés javítást tartalmaz, ami nem jellemző Kazinczy börtönbéli munkamódszerére, és amikor saját leírása szerint csak nehezen jutott papírhoz, nem valószínű, hogy tisztázatot készített volna. A kis kötet azonban mindenképpen reprezentatív bizonyítéka a fogságban töltött évek termékeny fordítói tevékenységének.

Mikor kiszabadul a börtönből, fejében hamarosan összeáll egy nagy, 12 kötetes sorozat terve, amely fordításait tartalmazza.

„2387 nap mulva jöven vissza tömlöczömből, megtekintettem egykori nyomtatásaimat. Az Orpheusom' némelly lapjain kívül semmit nem olvashatom; ízetlenség és incoorrectio minden. – Illó, helyre hoznom hibámat.

Kész nagy részént, nagy részént munkában vagyok a' mi itt következik...” – ezekkel a sorokkal összegzi Szentgyörgyi József orvos barátjának meglévő munkáit (1803. febr. 27., Kazlev. III., 28.), és majdnem minden drámafordítását (is) felsorolja: a Goethe-műveket, Lessing *Emilia Galottit* és *Minna von Barn-*

helmjét, Molière-től *A kéntelen házasságot* és *A botcsinálta doktort*, Gessner darabjait és Metastasiótól *A 'Títus' Kegyelmisségét* és a *Themistocleszt*, valamint a *Hamletet*.

Végül a sorozat csak 1814-ben veszi kezdetét, és két év alatt 9 kötetben jelenteti meg Kazinczy legfontosabbnak ítélt munkáit *Kazinczy Ferencz' Munkái. Szép Literatura* címmel. Sokáig az itt megjelent Goethe és Gessner-művek jelentik a legfontosabb megjelent drámai szövegegyüttest: Gessner *Eraszt* és *Evander* című játéka, Goethétől *A testvérek*, a *Stella*, *Eszelle* címmel, a *Clavigo* és az *Egmont*. Mintegy 15 évet fog át a sorozat tervezése, amelynek részletes és hű tükrre a Kazinczy-levelezés. Látható, hogy végül fontos, és régóta dédelgetett munkák maradnak ki belőle: Lessing, Molière és Metastasio drámái. Ezek majd csak egy új sorozatban, nem sokkal a mester halála előtt indulnak útjukra, amikor a fiatal Toldy és Bajza közelednek az idős mesterhez, és friss sorozatukat, a *Külföldi Játékszínt* az *Emilia Galottival* kezdik. A további Lessing-fordítások, a *Minna von Barnhelm* és a *Miss Sara Sampson* valamint a két Molière-komédia csak Kazinczy halála után lát napvilágot a sorozatban, a Metastasioék pedig máig kiadatlanok.

Meg kell említenünk egy furcsa fordítás-szöveget is, amely a maga nemében teljesen egyedül áll: mondhatni fordítás magyarról magyarra, címe: *Az atlaczpapucs*. Egy bizonyos Setéth Imre, nyugalmazott katonatiszt 1830-ban benyújtott az Akadémiának egy drámát, amelyet saját meghatározása szerint francia eredetiből lengyel közvetítéssel fordított magyarra. A fordításról azonban sem a bíráló Vörösmartynek, sem Kazinczynek nem volt jó véleménye. A későbbiekben viszont Kazinczy át-

dolgozta a darabot. Mivel a Setéth-dráma szövegét nem ismerjük, nem tudjuk, a fennmaradt szövegben mi Kazinczy munkája. Ismerjük viszont az eredetét, ill. azt az európai vándormotívumra visszamenő szövegeknyvet, amely a fordítás alapjául szolgált. Olaszul, majd német fordításban is megjelent, sőt fennmaradt cseh nyelvű változata is. Giuseppe Maria Foppa librettóját Marcos António Portugal zenésítette meg, és terjedt el az opera *Le donne cambiate* címmel Európa-szerte. Ezt a szövegeknyvet fordította le a kor híres bécsi színházi embere Christian Felix Weisse és adta ki *Der lustige Schuster* illetve *Die verwandelten Weiber* címmel. Valószínűleg ez a német nyelvű változat játszott szerepet közép-európai népszerűségében. Magyarországon is előadták a Setéth-Kazinczy-féle átdolgozástól függetlenül. Kismartonban, az Esterházyak híres színházában az a Heinrich Schmidt nevű direktor dolgozta át és tűzte műsorra, aki egyébként Goethe ajánló levelével érkezett néhány évvel korábban Esterházy Pál udvarába. Kazinczy morális vígjátékká alakította a darabot, és az eredeti ötletből azt a frappáns ötletet tartotta meg, hogy a csábító a lakására érkező férjet, aki egy suszter, azzal bízta meg, hogy a nála inkognitóban tartózkodó hölgy számára készítsen papucsot, és a férj a saját felesége függöny mögül kinyújtott lábáról vesz méretet. Az öreg mester sem tartja túl sokra a darabot, de úgy gondolja, talán használható lesz egy színtársulat számára.

Ha Kazinczy életművének ezt a szeletét, drámafordítói munkásságát tekintjük, csupán a darabok számbavétele, az életműben elfoglalt helye olyan aurát rajzol a széphalmi vezér köré, amely számos elfeledett vagy új arcát villantja fel, és hozza irodalom- és emberközelpel.

Kazinczy drámafordításai:

Molière (*A botcsinálta doktor, A kéntelen házasság*)

Metastasio (*A 'Títus' Kegyelmissége/szelidsége, Themistoclesz*)

Lessing (*Missz Szára Sampson, Emilia Galotti, Minna von Barnhelm*)

Goethe (*A testvérek, Stella/Eszelle, Clavigo, Egmont*)

Shakespeare-fordítások német közvetítéssel: *Hamlet, Macbeth*

Egyéb fordítások: *Lanassza, Evander, Eraszt* – *Az atlaczpapucs*

Bizonytalan eredetű fordítások: *Goethe: A vétekese*

Kazinczy nevéhez kapcsolt, mai tudásunk szerint el nem készült fordítások: *Rómeó és Júlia, Lear király*

Mesterek tanítványa

A Dsida–Imbery-hagyatékban fennmaradt a Keleti Újság 1938. február 27-i számának egy példánya, címlapján a következő ceruzairásos megjegyzéssel: „*Ez az utolsó lap, amit Pityu szerkesztett, utána hétfőn megbetegedett.*” Mint ismeretes, egy gyermekkori kiszólása nyomán a család Pityu becenévvvel illetve Dsida Jenőt, aki 1935-től a Keleti Újság helyettes szerkesztője volt.

A lap következő, 1938. március 1-jei számából fennmaradt egy lapkivágat is, Dsida Jenő utolsó cikkének, a *Juhász Péter halálára* című nekrológnak a szövegével. A nekrológ a Keleti Újság 1935. augusztus 19-i számában megjelent, *A jó tanár* című, előzményének tekinthető emlékidéző cikkel együtt azoknak az írásoknak a sorába illeszkedik, amelyekben Dsida mestereiről, példaképeiről vall.

Az 1938. február 25-én elhunyt Juhász Péter – Szatmáruvvari református lelképásztora – korábban a máramaroszigeti református líceum igazgatója, annak megszűnte után pedig a szatmárnémeti Eminescu líceum magyar tagozatának magyar–latin szakos tanára volt. A szatmárnémeti líceumban magyarra, majd latinra is tanította a hetedik-nyolcadik osztályos Dsidát. Első találkozásuk alkalmával Dsidának Petőfi életrajzát kellett összefoglalnia.

„– *Petőfi született 1823-ban*” – kezdte a felelő. Tanára rögtön félbeszakította:

„– *Amit ki akarunk emelni a mondatból, azt mindig az állítmány elé tesszük. Ebben a mondatban az évszámot emeljük ki, tehát így kell mondanunk: Petőfi 1823-ban született.*”

„*Ettől kezdve* – olvashatjuk Dsida cikkében – *minden órán legalább tíz percet vesződtöt velem, minden alkalommal megállapította, hogy siralmasan beszélek magyarul, még az elégséget sem érdemlem meg [...]*”

A vesződség nem volt eredménytelen:

„*Tőle tanultam meg* – írja Dsida –, *hogy a teremtő Isten nekem ajándékozta a világ leggyönyörűbb nyelvét, általa jöttem rá, hogy a magánhangzóknak színük, a mássalhangzóknak keménységük, puhaságuk, simaságuk és érdességük van, a szavak lehetnek szögletesek vagy gömbölyűek, édesek vagy keserűek, s a körmondat úgy lebeghet a levegőben, mint arányos testű, kiterjesztett szárnyú sasmadár.*”

Az emlékidéző cikk részletei jó előre hitelesítik az egykori líceumi tanár nekrológjában olvasható megállapítást: „*akiket ő tanított, biztos magyar nyelvtudás kincsével gyarapodva, egy életen át áldják [...]* emlékéit”.

Korszerű nyelv- és irodalomszemléletet közvetítő tanárát Dsida nem maga választotta, annál inkább rajta múltott a későbbiekben irodalmi példaképeinek a megválasztása.

Verses és prózai vallomásaiból egyaránt kitűnik, hogy választásainak alapjául minden esetben a választottak emberi tartása, emberi minősége szolgált.

Az Erdélyi Helikon 1931. augusztus–szeptemberi számában közölt, *Immáron ötvenhárom napja* kezdetű versében a nemrég elhunyt Kuncz Aladár alakját idézi:

...*Mindennap négyszer elmegyek lakásod
előt, a Fürdő utca szögletén
s elgondolom: most felmegyek megint [...]
s belépve újra ott látlak nyitott*

*könyvvel, papírral sűrűn elborított
asztalod mellett, s meghűten fogadsz:
Isten hozott! Isten hozott, Jenőké!...*

A Pásztortűz 1934. április 30-i számában az erdélyi látogatása alkalmával Kolozsvárt is fellépő Kosztolányi Dezsőről írja: „*Eddig tiszteltük és csodáltuk [...]* Most, hogy közöttünk volt, és ránk sugározta közvetlen lényének, emberi vidámságának és jóságának varázsát [...]: megszerettük őt.”

A fentiek ismeretében nem tekinthetjük véletlennek, hogy Dsida Jenő verses önéletrajzában éppen Kuncz Aladárt és Kosztolányi Dezsőt említi a legmeghittebb szavakkal:

[...] *Nagy üstökös-galamb viszi a postát
a kis faluba: „Este érkezem”.
A Cassiopeián robog a gyors át
s úgy ott vagyok, hogy észre sem veszem.
Az állomáson, mely meszelt, parányi,
Kuncz Aladár fogad és Kosztolányi [...]*

– *Élet, halál, most látod, egy a kettő!
mondja oktatra két jó mesterem.
– Ugyanazon mag sarjasztotta egy tő,
melyen a reggel és az est terem
s ha mit a balkezével visszavett Ő,
a jobbkezéből ismét elnyerem [...]*

Nem kétséges: Dsida Jenő példaképei valódi mesterek voltak. Olyanok, akiknek tanítványa nem vihette kevesebbre náluk.

Lackfi János

Variációk anyanyelvre – századok hangján

8. NYELVI KÉRDÉS

(Babits Mihály)

Midőn rád nyelvnek paplanja borul,
fejedben száz szó egymásra tolul,
és anyatejjel itat, mintha dajka,
szavak tolongnak, kapnak sorra hajba,
mind a másik elé bevág vadul,
és ajánlkozik fürge lovadul,
eléd tolong ma mind a nyelvi emlék,
miről hitted, nyeglén lenyelte nemlét,
s az a pillanat jut rögvest eszedbe,
mikor gyerekként eszméltél a nyelvre,
s a régi kétely elevenedig hat,
nem értetted, hogy lehet „krinolinnak”
hívni bármit is, ha meg lehetséges,
mért nem mást hívnak így, üzted e kétes
játékot, mint ki pulóvert kibontva
a végtelenhosszú szálát bogozza,
és látja, mint fogy, ami melengette,
s hogy semmiséggé foszlik szét szövötte,
de mégis a végére kell ma járjon,
derüljön ki az igazság, barátom,
s én ugyanígy fejtettem vissza akkor
– ó, túl kíváncsi, oktalan a gyerekkor –,
hogy ha a krinolint csak úgy tréfaképpen
esik-puffan alapon mondjuk éppen
krinolinnak, s nem ajtónak, minyonnak,
akkor a latban érvek mit se nyomnak,
s kitalálás az egész, mert apának
semmit se hívnak, se háznak a házat,
a tűz nem tűz, a bükkfa mégse bükkfa,
és tarka világomat elborítja
a törmelék, az egész becsapás csak,
hát ne meséljék nekem, jobb ha másnak,

a zongoránk alá akkor bebújtam,
oda temettem magam és a múltam,
és azon sírtam, ami elveszett már,
nyelvem hegyén életre kelt a leltár,
most már minnek zsinór, zsúr, padlizsán,
barázda, rozsdá, csáklya és csereklýe,
csoroszlya, csiszlik, csimbók és csalán,
hínár, hegedű, hó, hajó, s hverve,
némán beszélsz, úgyis rejt a sötét,
ám vissza nem kapsz kontyot, rongyot, angyalt,
répát, retket, rigót, bár büszkeség,
hogy rég megbirkóztál már az r-hanggal,
kicsi kocsi kicsit se fut-robog,
csiribiri csillaga hull az égről,
nem izzik már galagonyabozót,
és zárva van az aranykapu, szétdőlt,
és arra kell gondolnod könnyes árván,
hogy ha egész világot ront e járvány,
akkor ez a sok szó mire való?
minek suhan a sustorgás a sárgán
zizegő lombok zsongó koronáján,
a nyelvnek paplana is mire jó,
ha nem melenget, nem ringat, se renget?
minek a gong, a gang, mezőn a rendek?
minek pezseg eső, mért sistereg meleg?
az üres pohár mért kondít harangot,
s amint ürül, mért bongnak új s új hangok?
minek e furcsa, hazug hangszerek?
minek olvastál mesét, egyre újat?
miért futottak sort követve ujjak?
mért bogarásztál annyit könyveket,
zörgő lapot, bolhákkal nyomtatottat?
mint élhetnek a szavak, hogyha holtak?
s ha holtak, benned mért elevenek?

9. KITALÁLÓS

(Kosztolányi Dezső)

Ruganyos
Anyaga,
Zamata
Malaga,
Mennyei
A szaga,
Mannai
Állaga.

Egek an-
Gyaltana.

Na vajon
A majom
Szaval-e,
Aranyom?
Nyelvemen
Kergetem,
Pergetem,
Nyelhetem.

Ősöreg
Televény.

Lobog a
Laboda,
Otromba
Rokolya,
Komoly a
Gomolya,
Köpenye
Tohonya.

Titkukat
Kilesem.

Szilva al-
Veola,
Alma telt
Mosolya,
Barackban
Kocsonya,
Szürcsölni
De csoda!

Dárius
Aranya,
A nyár dús
Paplana,
Ódafenn
Vatta ma,

A szótó,
Mint növény,
Megül a
Föld ölen,
Ifjúi
Lelemény,

Az ige
Venyige,
Kacsai
Emide,
Meg oda
Színesen –

Nem rusnya
Vén nyanya,
Lehe nem
Savanya,
Nem gyötri
Sanyarú

Kólika,
Nyavalya.

Csini nő,
Kisbaba,
Tejhab a
Kebele
Rózsapír

Ő maga,
Piciri
Kabala.

Álmaim
Asszonya,
Haja nő
Hosszúra,

Ringat a,
Pörget a
Karjai
Hajlata.

Ki lehet,
Mi lehet,
Talányom

Alanya,
Megmondom:
Az anya-
Az anya-
Az anya-

(Nyelv.)

10. CSEND ÉS CSENGŐ (*Weöres Sándor*)

Nyelvemem olvad a nyelv most,
Ritka tömény csokoládé,
Változik íme ma vissza
Istenek itta nedűvé.

Senki se látta aranyfény
Érik az öblögi szájban,
Bízzam-e kerge papírra,
Kínnal amit muzsikáltam?

11. ADJON (*Nagy László*)

Adjon az Isten
Szó-savat,
Mely mindent tisztá-
Ra marat,
Adja, mint kardot,
Véreset,
Körbehordozni
Fény helyett,
Pörölyt, feltörni
Zárakat,
Nyitni száját, mit
Zár lakat,
Adja, hogy mind-mind

12. ODA, A MAGYAR NYELVHEZ (*Faludy György*)

Éppen új reggel fröccsen ablakomra,
S a fény-nyaláb tekerő anakonda,
Kúszik felém, pontosan mint a nyelv,
Mintha vezetné bármi ösztön, elv,
Hogy csúszva ezer éven, ezer ágon,
Engem, ki ma beszélem, megtaláljon,
Álom-nyelvűből magamat szabadítom,
Így vagyok itthon.

Magyar nyelv! Ó, te golyóálló mellény,
Mely test-ruhámat mindig kibélelvén
Halálos biztonságom vagy belül,
Oltalmaz, s nem élek idegenül!

Perdül-e, mint a virágpor?
Zizzen-e, mint a darázs-szárny,
Surran-e, mint bumerángok?
Sírnak-e lelkek a pályván?

Vannak-e benne talányok?
Nincsen-e mind kidalolva?
Arra ha járna az Isten,
Volna-e bújni ma odva?

Bóbita, Bóbita táncol,
Tánca az éteri válasz:
„Bal kezemen csini csengő,
Jobbom a csend hona, válassz!”

Szóljatok,
Égjenek szénné
Szólamok!
Mint mediterrán
Balkonon,
Szó-dzsungelünket
Hallgatom,
Ruhák aggatva
Színesen,
Szó-dallamokra
Szétesem...
Adja, hogy végső
Esésem
Szó nélkül is majd
Megértsem!

Dombom, dorombom, derengő hold-dobom,
Sosem esik le, hogyha feldobom,
Kaján kujon, kajtatlak, költögetlek,
Jaj, egyelek meg!

Magyar szó! Számra sütve forró vassal
Billog! Bolyongás, borozóbeli asztal,
Sorsom orsója, borsom, kicsi korsóm,
Dilim, delem, dalom, számban bíbor som.
Joggal tartott önvédelmi gyilok,
Olykor tenyérben szorongás-nyirok,
Dunya, amelybe lázasan gubódom,
Óv, mint az ózon.

Itt rákra mák és zsírra sír felelget,
Csámborgok martján rengő renetegnek,
Szótó virul, hajtások hasonulnak,
S a nyers, fanyar párán tüdőm kifullad,
S ha kiérek végül a sík mezőkre,
Hol tág tarló lecupált haja szőke,
És tallózik a maradéknyi magból,
Színe arany bor.

Több múltidőnk egy sajtó múlttá égett,
Valék valák közt, jártam szikvidéket,
Hol caplattak rég kobzos ígricek,
S hozták-vitték a hírt tévé helyett,
És ők voltak az újság és az óság,
Volt s van szőlőjét egy-musttá taposták,
Hisz posta voltak, mulatság, orvosság,
Szent másnaposság!

Cseles tárgyragok csillámló szeszélye,
Botlik bennetek külföldi beszéde,
Visszahőköl, mint szakadék fölött,
Melyből pöfögnek gázok és ködök,
Tárgyraggal gézből gézt képezhetek,
Ám mézből mézet, kézből meg kezet,
Ha véredben nincs, ezt a furcsa rendszert,
Meg sose jegyzed.

Itt a tulajdon birtokjelbe rejtve,
Mint rekvirálendő csorda hegyekbe,
Szegénylegények bújnak személyragban,
Mint labanc elől nádasokba hajdan.
A ragok úgy ragadnak össze épp,
Mint vályogházhoz sok-sok toldalék,
Mit nemzedékek tapasztgattak egyre
Sírva-nevetve.

A rövid ékezetek mintha pöttyök,
Madárrajokként írják égre röptök,
S akár a szélben kémény füstje ferdül,
Sok hosszú ékezet a légebe perdül,

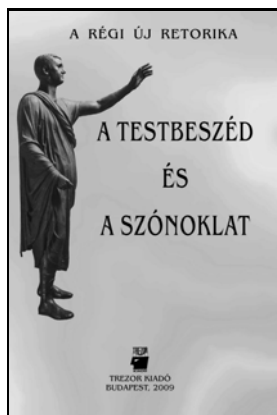
A csék, esszek, zsek, dzsek láttán bizony
Egy turistára rátör az iszony,
Csak magyar néz e hieroglifokra
Szíve-dobogva.

S miként sűrűdik kamrapolcon lekvár,
Gyűlnek németes összetett szavak már.
A gyöngy, a gyeplő, a gyékény s a bársony:
Török szó sorjáz, rablólóús a nyárson.
Nyanya, banya, anya, kutya totyog,
Lágyítgatják szlávós ipsisilonok.
Mit hadisarcba hordtak ide holtak,
Ím ma ragyognak.

Vad eszimalapok itt gyakran tiportak,
Hát hasonulni élők megtanultak,
S mint z-betű az „igazság” szavában,
Tömegbe olvadt arcunk általában,
Féltek s túlélték itt az emberek,
Ha boldoggá mind nem is lehetett,
És mint magas Cé, oly élesen, metszve
Hívta a messze.

Pásztorsípként zümmögve és dönögve
Elkísért minket zöngétlen s a zönge,
Bújtunk az éjbe, goromba koromba,
Porondon port vagy bort nyeltünk borongva.
Táncban dobogott, topogott a láb,
Majd durva rögöt túrva járt tovább,
Gyötörtük a világot és a nyelvet,
Küzdeni kellett.

Élsz, halsz magyar nyelv, bennünk és köröttük,
Amióta csak világra pörögtünk,
Lehetetlen már azt szétválogatnunk,
Hogy kincseiből mit és honnan kaptunk,
Minden sejtünket átrezgá a szó,
És nincs fogalmunk kívülül való,
És utunk végén te fogadsz a mélybe,
Új anya méhe.

A TESTBESZÉD ÉS A SZÓNOKLAT

24 cm, 231 oldal, ára 2520 Ft

Megjelent a Régi új retorika sorozat 10. kötete, értékes és izgalmas tanulmányokkal, valamint a 10. Kossuth-szónokverseny ösz-szes beszédével. A tanulmányok sorából kiemelkedik Adamik Tamás és Gonda Attila írása, amely Quintilianus leírásai nyomán fényképekkel illusztrálja a római szónok testtartását, gesztusait. Hasonlóképpen fontos írás Wacha Imre átfogó (és szintén illusztrált) tanulmánya a nonverbális kommunikációról.

A kötet megrendelhető:

Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6.
Telefon: (1) 363-0276, fax: (1) 221-6337,
e-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Czimer Györgyi

Összehasonlító verselemzés (*Halotti beszédek – Czóbel Minka: Microcosmos, Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd*)

A hetvenes évek közepétől az olvasó–szöveg kitüntetett szerepének viszonya, valamint az értelmezés problémáinak előtérbe állítása egy általános „reader-response kritikába” olvadtak. Ez az olvasóközpontú kritika különböző irodalmi stratégiákat von be az értelmezés folyamatába, a fenomenológia és elsősorban a hermeneutika valamint a recepcióelmélet által felvetett kérdések horizontjába állítva a különböző megközelítésmódokat: a retorikát, a szemiotikát, a strukturalizmust; a szubjektív és a pszichoanalitikus, végül a szociologikus és a történeti irányzatokat. E sok tekintetben eltérő irodalmi stratégiákat a következő kérdések előtérbe állításával kapcsolja össze: „mit csinál az olvasó? mi az, amit vele csinálnak, és ennek mi a célja? vajon aktus-e az olvasás, mely úgy épül fel, mint a szöveggel folytatott kvázi beszélgetés? vajon az olvasó nem egyéb, mint személyfeletti kódok vagy szimptómák halmaza? netán az „irodalmi” kompetencia forrása? milyen referenciakeret az, amit az olvasó helyez rá a szövegre?”¹ Ezek a szerteágazó, de egyetlen névvel jelölt vizsgálódások bírálatokat váltottak ki, mert ebben az eljárásban az egyes irodalmi stratégiák elvesztik kontúrjaikat, s a „reader-response kritika” szintézissteremtő eljárásával koherens képet sejtet az irodalmi és kritikai elméletekről. Ennek ellenére az irányzat nemcsak számon van tartva, hanem egyre szilárdabb helye van a teoretikus és kritikai tevékenység területén akkor is, ha nem kínál új modellt az olvasás számára.²

Gyakorló tanárként úgy gondolom, hogy gimnazista diákjainktól nem várható el, hogy tisztán és következetesen egy értelmezői irányzat nyelvén közelítsék meg a műveket; azért sem, mert különböző szövegértelmező stratégiákat tanítunk meg irodalom (fenomenológiai, hermeneutikai, dekonstrukciós eljárásokat) és nyelvtanórán (grammatikai, retorikai, stilisztikai... – alapvetően formalista, strukturalista technikákat). De az elvárható, hogy az irodalmi kommunikáció egy kitüntetett nézőpontjából, a befogadó–szöveg horizontból tegyék fel következetesen azokat a kérdéseiket, amik a szövegből, a szöveg szándéka szerint megválaszolhatók. Ebben a szellemben végzem el az „összehasonlító verselemzést”, ami a középszintű érettségi írásbeli szövegalkotási feladatainak egyik választható típusa.

Az összehasonlítás szempontjai:

I. Az irodalmi nyelvek fiktív térben születő/olvasható műalkotások

II.1. A cím mint toposz és idézet

II.2. A beszédhelyzetek áthasonlítása:

Szó szerinti idézetek (*HB*)

Közvetett idézetek: motívumok, trópusok (*Microcosmos*)

II.3. Stílusok, műfajok és létszemlélet – a halál távlatából szemlélt lét

III. Az emberi létezés időtapsztralataira adott válaszok

Czóbel Minka 19. századi költőnőnk *Microcosmos*ának és *Kosztolányi* kiemelt versének, a *Halotti beszédnek* (1933) az együttes olvasása arra a párbeszédre is irányítják a figyelmünket, amit a *Kosztolányi*-vers kezdeményez a magyar kulturális tradíció legrégebben írott szövegével, az 1200 körül írt *Halotti beszéd és Könyörgéssel*. Így különböző műfaji alakzatok, beszédmódok dialógusában bontakozik ki a szövegek intertextuális olvasata. Mivel *Kosztolányi* műve mindkét szöveget megidézi és továbbírja, az összehasonlító kérdések középpontjába ez a vers kerül.

Kosztolányi címe mint idézet értelmezhető, s mint ilyen egy hétszáz éves hagyományhoz, illetve a nyelvi eredethez kapcsolja a 20. századi alkotást. De a hiányos idézetben, a „pretextustól” való elkülön-

¹ *Bevezetés a modern irodalomelméletbe*. Szerk. Ann Jefferson – David Robey. Budapest, 1995, Osiris, 162–164.

² Vö. Pethőné Nagy Csilla: *Irodalomtankönyv 9–12.* osztályosoknak írt tankönyvsorozata a Korona Kiadó gondozásában ezt a szemléletet tünteti ki.

A *reader response* részletes ismertetését I. Adamikné Jászó Anna *Az olvasás múltja és jelene* c. könyvében (Trezor Kiadó, 2006, 455–530); valamint a *Magyartanítás* 1995/5. számában; gyakorlati alkalmazásáról I. 33 téma a szövegértő olvasás fejlesztésére (Holnap Kiadó, 2004). (A szerk.)

bőzés is jelzetté válik a címben: hiányzik az ima és a könyörgés, előre jelezve ez utóbbiakkal kapcsolatos kétkedéseket, az ima és a megváltás lehetőségének visszavételét. A cím e mellett egy témát és egy műfaji alakzatot jelöl meg: a temetési prédikáció alakzatát. A halotti beszéd a gyászszertartás részeként mindig szónoki mű, ami a situációnak megfelelően szabadon alakítható. „Régi szövegműveink keletkezésével kapcsolatban kétféle nézetet vallanak a kutatók. Az egyik felfogás alapján: „valóban beszéd volt először, nem pedig írásmű; s hogy sokszor elmondták (több-kevesebb alkalmi változatban), míg végre valaki, így amint ránk maradt, írásban rögzítette meg” (Horváth 1970: 85); a másik álláspont szerint: „az élszóval való elmondás céljából rögzítették” (Benkő 1980: 29), eszerint csak beszédvázlatként szolgált, és nem valóban elhangzott szöveg volt (vö. Benkő 1980: 30; Galgóczi 1994: 31), de közel állt „az egykori élő nyelvi szövegformáláshoz” (Benkő 1980: 360). Érdekes, hogy az ősi HB.-ünket a zenetudós Szabolcsi Bence nagyon zeneinek találta. Megállapítása szerint ugyanis a „Halotti beszéd egész felépítése oly erősen ritmikus jellegű, hogy nem mondottunk róla sokat, ha teljes egészében a vers (persze a rím nélküli vers) határán járó ritmikus prózának nevezzük” (1959: 14)³. Kosztolányi verscíme tehát ünnepélyes hangulattal, elsősorban szónoki műfajt imitál versébe, kanonizált szövegszerkesztést emel művébe annak hagyományozott retorikai-stiláris-szövegalkotási eszközhasználatával.

A „mikrokozmosz” cím az együtt olvasásban a világ kicsinyített másaként nevezi meg az ember világot. A hagyományban kódolt jelentése az európai gondolkodásban a reneszánsz korától választja el a világmindenséget, a makrokozmoszt, az emberi világot jelentő mikrokozmosztól. A „két kozmosz tana” a Bibliából származtatva analogikusan a rend, a harmónia létrejöttét a káosz ellentétéként oly módon sűríti, hogy a mikrokozmosz az indifferens, összes lehetőségek olyan rendje, mely létrejöttével nem szünteti meg a világ rendjében tovább élő káoszt, de a makro-egész mégis a rend olyan modellje marad, ami helyet ad az egyesek különbözőségének. A Kosztolányi szöveg e jelentésrétegeket az egyénhez kapcsolva természetesen bennt foglalja.

A szövegműveinket Kosztolányi verse **szó szerinti idézéssel** építi be, ezáltal a temetési szertartást vezető pap gyülekezeti megszólító beszédmódja, a szent beszédet megerősítve, egy lírai szerepet teremt, egy szerepfikciót hoz létre: a lírai beszélő odafordul a gyülekezethez/olvasóhoz és a halott búcsúztatása ürügyén az emberi létezőről tanítói, prédikátori szerepben, a beszédmódot imitálva szól:

„*Látjátok feleim,*” – az ókori retorika szabálya szerint Kosztolányi a HB.-hez hasonlóan a halottra mutatóval és megszólítással indít (exordium), behelyezkedve a hallgató/beszélő szerepébe is úgy, hogy a nyelvtani szerepek metaforikus cseréje (a *ti* és a *mi* és a *miben az én*) a beszélőt (szónokot) azonosítja közönségével. Együttes meditálásra hív a halálról és az életről, érdekeltté téve mindenkit az „ismeretlen” ember búcsúztatásakor.

„*Okuljatok mindannyian e példán*” – az érvelés első részében (confirmatio I.) a klasszikus retorika induktív technikáját követve, részleges eseményeken keresztül közelít az egészhez, analógia segítségével fogalmaz meg általános érvényű megállapításokat, bár az érvelés hiányos, az *egyes* ember (bűnei miatt) éppúgy halandó, mint az emberi *nem* egésze.

„*Ilyen az ember*”, „*Nézzétek e fő*” – egyedire szűkíti a halandóságot, bár a megismerhetetlen titok csak az egész felől közelíthető meg (a halál pillanatában minden ember fontossá válik, egyszerűen a halál ténye miatt!). Mind a kétfajta érvrendszer végigvonul (világi/vallásos) ezen a retorikai egységen.

A megszokított confirmatio I. végső érveit a szubjektív jellegű elbeszéléselemek (narratio) követik az előzmények elmondásával. Az élet intim vonásai önmagukban személytelen, de mindannyiunkra érvényes hétköznapiakra vonatkoznak, emberivé hangolva a búcsúztatottat. Majd a félbehagyott érvelést (confirmatio II.) variálva ugyan, de megismétli az egyediség mulandóságát.

„*Édes barátaim, olyan ez éppen*” – (peroratio) a *Könyörgés* kezdetének idézése, melyben a kommunikációs szándék, az újbóli kapcsolatteremtés mutatkozik meg. A HB. *Könyörgése* (*Szerelmes*

³ Szikszainé Nagy Irma: *HB. – halotti beszédek – Kosztolányi: Halotti beszéd*. In *Stilisztika és gyakorlat*. Szerk. Szathmári István. Budapest, 1998, Nemzeti Tankönyvkiadó, 44. Az idézetben szereplő hivatkozások: Horváth János: *A Halotti beszéd történetéhez*. Magyar Nyelv, 1970, 421–9.; Benkő Loránd: *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegművelei*. Budapest, 1980, Akadémiai.; Galgóczi László: *Ház, feze, verem, tömlőc*. In *Bárzsi Géza centenáriuma*. Szerk. Békési Imre – H. Tóth Imre. Szeged, 1994, 15–32. @ Szabolcsi Bence: *Vers és dallam. Tanulmányok a magyar irodalom köréből*. Budapest, 1959, Akadémiai.

A HB. Retorikai elemzését I. Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra Retorika c. könyvében, Osiris Kiadó, 2004, 158–361. (A szerk.)

barátim) műfajváltással járó liturgiai kötelezettség. A szövegek kezdő és befejező strofájának megszólításai megegyeznek, mert a *szerelemes* 'szeretett, édes' jelentésű volt régen. A Kosztolányi vers folytatása azonban teljesen eltér a halotti beszédek szokásos búcsúztatóitól, a mulandóság megmásíthatatlan tényeinek mesébe fordítása pedig további intellektuális belátásokat indít el: „a keresztény szillogikát ötvözi a világvival, miközben bizonytalanságban hagy bennünket afelől, hogy az egyházi vagy a pogány szónok szempontjából érvel-e”⁴.

A megszólító formulák, a gyászolókhöz/olvasókhöz fordulás többes szám második személyű gesztusa a közvetlenség mellett a legarchaikusabb szöveg megidézésével a pátoszt, az emelkedett situációt és hangulatot is előhívja, megerősítve a közös emberi sors biblikus vonatkozásait, az emberi mulandóság általános érvényességét (rátok is vonatkozik!).

A nyelvemlék ismeretének alaposságán múlik, hogy a mindenkori olvasó mit kapcsol a hagyományból, mennyiben hozza játékba az eredendő bűn által elszenvedett bűn–büntetés–mulandóság egész közösségre érvényes katasztrófáját, ami a keresztény tradícióban általános érvényű sorsot rajzol az emberiségnek. Hiszen a HB. retorikája ezt a tételt helyezi a középpontba, ezért irányul a figyelem a túlvilágra; a földi élet átmenetként, egy állomásként jelenik meg, a temetés pedig csak ürügy, hogy ez a tanítás elmondható legyen. Ugyanakkor a Kosztolányi mű ennek a situációnak és gondolatnak éppen az idegenségét emeli ki a távolság retorikai hangsúlyozottságával.

A 20. századi *Halotti beszéd* központi gondolata a második versszak második sorában fogalmazódik meg tételszerűen: „*Ilyen az ember. Egyedüli példány.*” A költemény fókuszába ez a rámutatással kiemelt (*ilyen*) állítás kerül, ezt bontja ki **közvetett idézetekkel: bevett motívumokkal és trópussal** a szöveg. A *Microcosmos*ban is megtalálható toposzokat ismételve alkotja meg a vers a szubjektum egyszerűségét, mely a 19. századi szövegben felnagyított típusként, a maga ismételtetlenségének sajátosságában vált kiemeltté, mitizált értékévé:

„Mit is jelent sok közül egy egyén?”

„Milliók közül, egy egyes virág?...”

„Lezáródott egy egész nagy világ.”

„Lesz szín is, fény is, de már soha többé

Nem az a szín, és már nem az a fény...”

„Másképp látta a virágcsigalgot”

„a halál elseperte – egy világ volt –

Hát van a fán egyforma két levél?”

„...hulló csillag, ...külön sugár, ...elmúlt világ”

A „falevél” toposz a világfa, kozmikus fa részeként az én világát az egész részeként analogikusan fogalmazza meg, de az elkülönülő jelentést is hordozza: az öröklét ciklikus megújulásával ellentétben (lehull és újarasrad) az *én* mint mikrokozmosz nem megismételhető (a kihajtott már másik levél). A fény a romantikában az élet a halál mellett, a tisztaság, az egyéni kiválasztottság képe; a szín a fény megjelenési formája, mert a színekhez a különböző kultúrákban különböző jelentések társulnak. A grammatikai homonima az „egy” határozatlan névelő általánosító szerepének érvényességét az „egy” számnév határozottságot kiemelő funkciójának együttértésével sokszorozza. Az egyediség tehát Czöbel Minka szövegében is mint közös emberi vonás jelenik meg – éppúgy tipikus jellemzője az embernek, mint a végesség maga –, ez a patetikus kiemelhetőség és a tragikus hangoltság romantikus alapja. A romantika a 20. századi modern költemény számára olyan motívumokat közvetít, amik egyrészt közismert identitásképző közhelyek, a szubjektum önmagára találásának önmagához visszatérésének lehetséges toposzai; másrészt a pusztá *én* jele mögé nem rajzolódik ki felismerhető emberi arc, vagyis az egyéni lét nem kiküszöböli, hanem feltételezi az idegenséget.

Kosztolányi verse nemcsak a toposzok ismétlésével hangsúlyozza az egyediség értékességét („*Egyedüli példány.../fán se nő egyforma két levél.../egyetlen életének ősi tüka...de fény, de hő volt./ Mindenki tudta és hirdette: ő volt.*”), hanem variálja azt, érintve az idegenséggel dialogizálás történeti jelentésrétegeit. Az egyediséget különbözőségeként reflektálja, a térbeli távolságokat temporális eltérés-

⁴ Gáspári László: *Két lehetséges elemzési modell: A szövegeltéttség mibenléte Pilinszky nyelvében Egy arckép alá című versének alapján. Az összöveg érvelése és Kosztolányi Dezső Halotti beszéd című verse.* In: *Stilisztika és gyakorlat* i.m. 1998, 38–43.

ként ragadja meg. Visszaautal a *Boldog, szomorú dal* problematikájára is, hiszen ott is a „kincs” alakzata jelöli a szubjektumot; itt a *kincs/nincs* rímpár szerepeltetése alapján a *Halotti beszédet* a *Boldog, szomorú dal* értelmezőjeként is olvashatjuk, amennyiben megerősíti az egyedi létezés tapasztalatát, a mulandósággal való szembenézést, a halál felől értekként látott életet. A *fény és hő* metafora is újraértelmezést nyer, mert a hő itt az élet jelentést emeli ki, melyre egyes szám harmadik személyű személyes névmás és létige rímel, vagyis a rím magát az életet teszi múlt időbe: „*de fény, de hő volt*” – „*ő volt*”. Ehhez a bravúros poétikai megoldáshoz hasonlóan a „*kincstár*” rímhívó szava a „*nincs már*” tagadó alakú létigéjével kapcsolódik.

A Kosztolányi-vers tehát a beszéd összetettségén, a beszédhelyzetek ismétlésén, a különböző **stílusok és műfaji alakzatok** megidézésén keresztül alkotja meg tárgyát, miközben valamennyi megidézett szöveg sajátos nyelvi világával beépíti a saját létszemléletét is az idéző szövegbe. A *Halotti beszéd és Könyörgés* (1200) a temetési prédikáció műfaját az általános érvényű parabolával úgy köti össze, hogy az eredendő bűn dogmáját részletezi. A hallgatókhoz intézett intellemmel a középkori kollektív értékrend válik hangsúlyossá, mely szerint az egyén elsősorban a közösség része. Csak ezután kerül sor az elhunyt lelkének említésére. A *Könyörgés*ben Isten kegyelmének kérése a bűnbocsánat általános lehetőségéről vall, miközben a beszéd lezárta válik, eljutva a bűntől a bűnbocsánatig.

Kosztolányi műve részben megidézi és továbbírja a tanító prédikátor parabolisztikus beszédét az archaikus *feleim* megszólítás után, ami a HB.-ben még az élőszó természetességét jelzi, a 20. századi szövegben pedig (*fél* és *barát* szavainak összetételében) egyenesen elavultnak hat. A szöveg kiegészül még a „szentség” tartalmaival („*ereklye*”, „*lepecsételt*”, „*homlokán feltündökölt a jegy*”). Mint verses halotti beszéd „elbírija” az epikai, leíró, sőt a drámai elemeket, sőt a műfaj magában rejti még az érzelmesség lehetőségét is, amit a 20. századi szöveg hangulatkeveréssel kerül el: a patetikus hangnemet bensőségessel ellenpontozza, az ünnepélyeset meseivel oldja. S éppen ezzel teremt meg a vers mélyen emberi, szentimentalizmus nélküli hangulatát, megőrizve a halott iránti részvétet, az individuum tisztelése miatti ünnepélyes hangnemet.

*Czóbel Minka Microcosmos*ában (1896) a dal ellenpontozó szerkezetén keresztül (egy ember meghal/egy világ vész el) a halál felől szemlélt lét a romantikus én-toposzokban (vö. egy világ, az a szín, az a fény, a fán az a levél...) avatódik kitüntetetté értéké. A romantikus én- és értékszemlélet az egyéniséget kitüntetetté avatja, így a választ nem váró költői kérdések sem az élet önmagában vett értékének bizonytalanságára irányulnak, hanem az egyediség megfoghatatlanságának, kimondhatatlanságának tényét rögzítik („*Mit is jelent sok közül egy egyén?*”). A lét mulandóságának közös sorstapasztalata és az üdvözülés által megnyerhető öröklét gondviselési hite csak az utolsó versszak két kérdésében jelenik meg, melyek egy-egy állítás után a bizonytalanság hangsúlyozása mellett is egy külső centrumot jelölnek meg: „*S e számtalan letűnt elmúlt világot / Az Isten szívében megleljük talán?*” Az individuum ön-maga egykori jelentését kifordítva teljesebbé be Kosztolányi szövegében. Nem az eleve létező belső teljességre vonatkozik, hanem arra, ami kiszorult belőle. „Az identitás munkája leküzdíti azt, ami egyszeri, átláthatatlan, ismétlhetetlen, visszahozhatatlan volna. Ezért csak a munka lezárulása, az elmúlás, a végesség rajzolhatja ki valamilyen egyéniség arcát: az utómodernség jellegzetes, halált hordozó automatizmusaival. Így állítható erről az arcról például, hogy „milliók közt az egyetlen”, aki „hol volt, hol nem volt a világon egyszer”. A *Halotti beszéd* tipikusan az *eltűnő* individuum instanciálásának beszéde, a „látjátok feleim” példázatos retorikájára támaszkodva.”⁵

A romantikus képeket Kosztolányi úgy járja körül a hétköznapi életet idéző nyelvi alakzatokkal, hogy az ember egyedisége nem külső instanciákhoz mért értékékként bomlik ki (még csak nem is a kozmosz kicsinyített mása!), hanem a szubjektum önmagában vett értékessége kap nyomatékot a kibontásban, a maga tökéletlenségében. Ez a felfogás „rendkívül közel áll Nietzsche szubjektumképletéhez, mely szerint az egyedi, autonóm világgal rendelkező ember képes csak alkotó módon belépni a sokféleség tagolta közösségbe. Az önmagában vett én értékeinek felismerése Kosztolányi e szövegével veszi kezdetét a magyar modernségben.”⁶

⁵ Eismann György: *Elsajátított idegenség és elidegenedett azonosság. A modern lírai alany önértelmezésének történetiségéhez.* In *Identitás és kulturális idegenség.* Szerk. Bednancics Gábor – Kékesi Zoltán – Kulcsár Szabó Ernő. Budapest, 2003, Osiris, 63.

⁶ Eismann György – H. Nagy Péter – Kulcsár-Szabó Zoltán: *Irodalomtankönyv 16–17 éveseknek.* Budapest, 1999, Korona, 226.

Az egyediség, egyszerűség Kosztolányinál a hétköznapi megidézéssel és reflektálásával tehát egy harmadik réteget is bekapcsol, depoetizálva a tragikus emelkedettséget, felmutatva és felismerve az önmagában vett én értékeinek nézőpontját: „*Megcsalt...; Nem volt nagy és kiváló...; ő volt. / Ahogy szerette ezt vagy azt az ételt, / s szólt az ajka.../ ahogy azt mondta nemrég: / „Édes fiacskám, egy kis sajtot ennék”, / vagy bort ivott.../ futott, telefonált...*” A felsorolás kifutása szintén az egyszerűséget emeli ki: „*milliók közt az egyetlenegy*”. A köznyelvi kifejezések hitelesen tudják éreztetni a megrendülés miatti keresetlen gondolatformálást. Az életben maradottak vádja érezhető a szavakból: *itt hagyott... Megcsalt*. A választékosabb, családi-bizalmas szóalak (*bennünket*) helyett inkább a *minket* alak szerepel, így hatásosabb az alliteráció: *minket magunkra. Megcsalt. A meghaltra rácsapó megcsalt* a két szó összetartozását sejteti (nem váltotta be a reményeket?). A konkrét apró tettek megidézése élővé hangolja a halotti maszket, ugyanakkor a hétköznapi profán dolgai elveszik a különösség illúzióját, az általánoshoz, az átlagoshoz kapcsolnak újra. De nem a HB. bűnös embere elevenedik meg, hanem a köznapi élvezetekben elmerülő, evő, ivó, cigarettázó ember, akinek élőként megidézett egyenes beszéde: „*Édes fiacskám, egy kis sajtot ennék*” kirí a halotti beszédek választékos szóhasználatából azzal, hogy a kicsinyítő forma a meghitt kedvesség mellett ironikus felhangokat kap. A mindennapi ember létharcát az „ige-metaphora (*futott*) és igealmozás (*futott, telefonált és szötte*) teszi szemléletessé, elárulva ezzel annak zaklatott életmódját, de lényege dinamikusságát is. A jelentéktelen, mindennapokhoz tartozó cselekvésekből egy átlagember vitalitástól duzzadó alakja jelenik meg előttünk... Szinte él, élő voltát sokféle tevékenysége szimbolizálja, csupán a múlt idejű igék figyelmeztetnek: ez csak a múlt idézése.”⁷ A modern szubjektum egyedi létezőként való felmutatása az emberi élet eseménytörténeteinek tükrében képtelen egyszerűként megmutatkozni, minduntalan a viszonylagos állandóságba, az én behelyettesíthetőségébe ütközünk.

A vers utolsó két versszakának érdekessége, hogy a mese retorikáját imitálva újabb műfaji kódhoz rendeli a halott emlékezetét: a mitizált térbeli, időbeli megismételhetetlenséggel („*se itt, se Fokföldön, se Ázsiába, / a múltba sem és a gazdag jövőben*”), a „*tündérszerencse*” új kontextusba helyezett korlátotottságával, illetve a mese retorikai fordulataival („*hol volt*”, „*nem volt*”). Hermeneutikai szempontból a mese az emberi életút megértésének parafrázisa, hiszen minden mesére jellemző egyik tipológiai jegy az utazás, vándorlás témája. Valójában a mese a hős kalandjait beszéli el, hogyan jut el a kapott, vagy vállalt konfliktus megoldásáig, ami összeolvad a távolság leküzdésével, az út megtételével. Vagyis a történet koherenciájának tengelyét az *út* metafora képezi. A műfaj univerzális sajátossága pedig a történetek hihetetlen változékonysága. Kosztolányi szövege ezt az utat hallgatja el: a vándorlás és a hozzá kapcsolódó tapasztalatszerzés élménye elmarad, csak a hétköznapiok kellékei villannak fel, otthonosságot teremtve a hallgatói megértésnek. A mese pedig a valóság felfüggesztésével a hétköznapi embere számára megteremt a kilépés lehetőségét, a fantázia segítségével egy másik világba vezető „út” nyílik meg, a másság, az idegenség megismerésének és megértésének élményét nyújtva. Hiszen a mese valósága túlmutat az egyszerű hétköznapiágon, beszédmódjában az értelmező elé egy nem okszerű (*tündérszerencse*), atemporális (*múltban sem és a gazdag jövőben*), transzcendens (az észlelés lehetőségét meghaladó) világot tár, ami újra és újra megerősítésre kerül. „A mese mint ismétlés, mindig másnak ugyanabban való ismétlését jelenti... Könnyen belátható, hogy a mese valójában az ismétlésben egzisztál... Egy-egy elhangzó történet mindig a mese univerzális „formáján” keresztül kibomló értelmezési kísérlet. Az interpretáció téje a mindenkori értelmező (a mesélő, a hallgató vagy az olvasó) számára saját válaszainak megtalálása, amelyek nélkül a személyes lét nem megalapozható... vagyis a mese akár csak az „élet meséje” soha le nem zárható interpretáció, és valójában ez a „mesei optimizmus” lényege”⁸ – az ismétlés értéke abban a bizalomban fogalmazható meg, melyet az ember a megismerés erejébe vet. Kosztolányi lírai hőse az út végére jutott, a megérkezés képzeletében pedig a mese felől összekapcsolódik azzal a meggyőződéssel, mely szerint az egyéni életstratégia sikere annak a függvénye, hogy az egyéniség mennyire volt képes a saját életútjának a hőségé válni. Erre a Kosztolányi szövege egész nem válaszol. Azt emeli ki, hogy a jövőre vonatkozó kijelentés (*ezt meséljük sírva*) valójában határozott értelmezése annak, ami itt és most nincs. A hős értelmezése annak akarátólól, sikerességétől függetlenül is bekövetkezik, ami egyrészt eredményezhet köznyelvi értelemben vett „mesélést” (bizonyos esetekben

⁷ Szikszainé Nagy Irma i.m. 56.

⁸ Biczó Gábor: *A mese hermeneutikája*. In *Közelítések a meséhez*. Szerk. Bálint Péter. Debrecen, 2003, Didakt, 30.

hazugság formájában), másrészt lehet a megértő létmód kivételes formája, amennyiben „láthatóvá” tesz görbe tükröt tartva az embernek, az emberről. „A mese hermeneutikája világossá teszi, hogy a hős soha nem befolyásolhatja az eljövendőt, de érvényre juttatja, hogy a jövőről való tudás a mesében jelenvalóként fogalmazódik meg.”⁹

A megidézett szövegek közös létszemléleti eleme a halál távlatából, perspektívájából szemlélt létezés, emberi élet, az emberi lét ontológiai adottságainak (végesség, időbeliség) reflektálása. **Az emberi létezés időtapasztalataira adott válaszok** azonban különbözők. Az irodalmi régiség szövegvilágában (a HB.-ben, a romantikus dalban) a végesség alaptapasztalata ellensúlyozható a vallásos-metafizikai narratíva üdvösségképzetével. A Kosztolányi-vers nem kínál metafizikai vigaszt. A szövegközöttséggel jelölt beszédhelyzetek részleges megismétlése (temetési beszéd könyörgés nélkül; romantikus motívumok mint „elsajátított idegenségek” az új kontextusban), miközben kapcsolódnak a hagyomány különböző rétegeihez, jelzik elkülönöződésüket is. A 20. századi szöveg nemcsak azt állítja, hogy az élet egyedi érték (mint a romantikus dal), hanem azt is, hogy az élet megsemmisülésre van ítélve. A meghalás egyedi eseményként való értelmezése, és az ezt kifejező katasztrófaeklépek („*összedől*”, „*vízbe sülydelt templomok*”, „*rázuhant a mázsás, szörnyű mennybolt*”) a távlatosság elvesztésére irányítják a figyelmet.

A feledéssel szemben pusztán az emlékezetre hagyatkozás marad; de a halott emlékezetét a szöveg a mese műfaji kódjaihoz rendeli, ami alkalmas arra, hogy összekösse a halál kérdésre adott köznyelvi, romantikus, papi prédikáció nyelvén megfogalmazott válaszkísérleteket, az ún. egzisztenciális alapkérdések problematikáját. A mesélő és a mese hallgatósága a hőst követve kilép a mindennapok időszemléletéből. A mese időértelmezésében az idő olyan mozgás, melynek határozott iránya van, az élet felől a halál felé tartó szakadatlan mozgás univerzális tapasztalata. A mese a halál megjelenítésében kiváló példáját adja az időszűrés lényegsűrítő technikájának, amennyiben a történetek nem maradnak kizárólag az élet természetes keretei között. Hiszen vannak olyan mesék, melyek túllépik az élet határait, jelezve az élet és a halál összetartozását. Ua. a személyes lét szempontjából az idő kiteljesedése az egyéni idő megsemmisülését vonja maga után, de csak az itt maradók számára tűnik a kilépés befejezett ténynek! „A mese halálfelegyében az élet és a halál nem abszolút értelemben oppozíciók, ellenkezőleg: egymást felváltó periódusai a létnek, kiegészítik egymást, és a halál nem „semmi”, hanem a teremtéshez eredendően hozzátartozó szükségszerűség.”¹⁰ Ezt a tapasztalatot nem írja be Kosztolányi szövege (vö. zárlat). Így a mese „örzö” emlékezete mellett hangsúlyosabbá válik a mesévé alakítás deformáló, átalakító ereje, a hiányok heroizáló, fikcionáló, szépítő kitöltése. Bár az emlék elmondása a halott szubjektumot önmaga emlékművévé avatja, miközben élőként villantja fel a halott emlékezetét („*Úgy fekszik ő... / mint önmagának dermedt-néma szobra*”), ami azt jelenti, hogy konvencionális értelemben minden ember saját sorsának művésze, vagyis az egyén esztétikai viszonyba kerül önmagával és a jelenség reflexív jellegét a mese ragyogóan megképezi. De a „mese-mondás” emlékező technikája magában kódolja a végső pusztulás elkerülhetetlenségét is: nem teremthet újja, az emlékezetben is másik „levél/világ” születik (*Hol volt, hol nem volt a világon, egyszer*). Az értelmezés aktualitása az interpretáció erejétől függ, hiszen a mese idézett paneljei történeti időre vonatkozó információkat nem tartalmaznak. „A mesevilág konvenciói szerint minden lehetséges... Az értelmezői szerepbe kényszerített egyéniség a mesét hallgatva maga konstruálja saját történetét, hisz nem állnak rendelkezésre, érvénytelenek azok a logikai sémák, amelyek a hétköznapi eseményeinek szintjén megfelelő eszközök a tájékozódásra, egy-egy szituáció jelentésének megfejtésére. Nemcsak minden mese, de az összes hozzákapcsolódó interpretáció is egyedi.”¹¹

⁹ Uo. 30.

¹⁰ Uo. 27.

¹¹ Uo. 21. Vö. Fülep Lajos 1911-es tanulmányával, aki *A szegény kisgyermek panaszaival* kapcsán az emlékezés és a kifejezés viszonyrendszerének bonyolult összefüggésére mutat: „A jelen lelkiállapot is (...) múltta, emlékezéssé válik abban a pillanatban, amikor ki akarom fejezni. (...) Az intuicio mindig a jelenre vonatkozik, de a jelen soha ki nem fejezhető: mindig elmúlt lelkiállapotot fejezünk ki, amelyhez, mikor kifejezzük, a jelen ismét új lelkiállapotot kapcsol, amely a maga részéről a következő pillanatban múltta válik, hogy kifejezhető legyen és így tovább a végtelenségig – anélkül, hogy valaha közvetlenül egyesülhetne a jelen lelkiállapot intuiciójával.” In Fülep Lajos: *Az emlékezés a művészi alkotásban*. Különlenyomat a „Szellem”-ből. Budapest, 1911, 8.

Zuschlagos bűnbánók

Egy internetes híryanagban olvastam az alábbi mondatot: „A Zuschlagos bűnbánók miatt marad mindenki a börtönben.” Vizsgáljuk meg a cím első szavát alaktani szempontból!

Közismert tény, hogy a tulajdonnevekből, köztük a személynevekből is, ugyanúgy képezhetünk melléknevet, mint a köznevekből. Néha az *-i* (*babitsi, kossuthi,*), máskor meg az *-s* képzővel (*gárdonyias v. gárdonyis, petőfies v. petőfis*) szoktunk mellékneveket alkotni, s ezek egy-egy egyéni tulajdonságot: magatartást, személetet, írói stílust stb. jelölnek.

Napjainkban általában a politikában, a közéletben szerepet játszókné nevéből alakulnak melléknevek, amelyek a nevet viselőnek általában kifogásolható magatartására, a közfelfogás által elítélt cselekedeteire utalnak. Elsősorban a sajtó nyelvében találkozunk velük, a beszélt nyelvben csak elvétve fordulnak elő.

Ezek a szóalakok nyelvileg szabályos képzésűek. Ilyen az idézett „Zuschlagos” is. Mivel Zuschlag János ellen — mint tudjuk — büntetőeljárás folyik, emiatt természetesen nem örülünk annak, hogy magatartásának követői is akadnak. Ez azonban már etikai kérdés, tehát a nyelvhez, a nyelvhasználathoz semmi köze nincs. Nem is vesztegetjük rá az időt. Maradjunk hát annyiban, hogy a képzett szót grammatikailag nem kifogásolhatjuk.

Szóvá kell tennünk azonban annak helyesírását, ugyanis az egyelemű tulajdonnevekből képzett mellékneveket — miként azt az írás elején bemutatott példákkal szemléltettük — kis kezdőbetűvel írjuk. A helyes szóalak tehát: *zuschlagos*.

Ezzel a Zuschlag-ügyet most már mind nyelvhasználati, mind pedig helyesírási szempontból el is intézhetnénk. Mégis vissza kell rá térnünk, mert a szóban forgó írásban csak az említett személy családneve fordult elő. Szólnunk kell még a többelemű személynevekből képzett melléknevekről, mivel ezeknek a helyesírása eltér az egyeleműekétől. Vegyük ismét példaként a fent már említett személyneveket! Íme: *Babits Mihály-i, Kossuth Lajos-i, Babits Mihály-os, Kossuth Lajos-os, Petőfi Sándor-os*. Ezekben a szóalakokban a név mindkét eleme nagy kezdőbetűs, a-képzőt pedig kötőjellel kapcsoljuk a második taghoz.

A személynevek képzős alakjainak helyesírásáról *A magyar helyesírás szabályainak* 164. pontjában olvashatunk: „Az *-i* és az *-s* melléknévképzővel, az *-ista* és az *-izmus* főnévképzővel ellátott egyelemű és összetett (egybeírt), illetőleg kettős (kötőjellel összekapcsolt) személyneveket kisbetűvel kezdjük, és a képzőket közvetlenül kapcsoljuk hozzájuk...” A példák közül néhány: *móriczi, mikszáthos, rippl-rónais*. Ugyanebben a szabálypontban esik szó a két vagy több elemből álló személynevekről: „De ha a személynév két vagy több elemből áll, akkor megtartjuk az eredeti nagybetűket, s a név utolsó tagjához kapcsoljuk a képzőt: *Széchenyi István-i* (elképzelés), *Eötvös József-i* (iskolareform), *Csokonai Vitéz Mihály-os* verselés stb.” — írja a szabálypont.

A fenti példákat figyelembe véve, máris világossá válik a szóban forgó tulajdonnév helyesírása. Ha a *Zuschlag János* teljes névhez az *-i* vagy az *-s* melléknévképző járul, akkor csakis a következő szóalakok a helyesek: *Zuschlag János-i*, illetve *Zuchslag János-os* (bűnbánók).

* * *

Rikító tér-idő zavarok

Ízlelgetem a Vonyarcon palackozott jóféle „Cserszegi fűszeres”-t. És: ízlelgetem ugyancsak azt a szabadon mozgatható zöldes kíséropapírt, amelyen csakhamar megtudható: „Térfogat: 3,- liter”. Sicc! Ösrég’ voltam már diák: így tehát inkább köb-valamit várnék. De aztán alázatom rugalmasságra vált, mondván: felőlem akár 3 kilót is írhatnak. Végül is szívből örülök, hogy megmarad-

tak a mérték dolgában a *térnél* vagy legalábbis annak még periférikusnak mondható függvényében. Hála az SI-nek vagy a közmegegyezésnek: *nem* tévedtek be az *idő* kategóriájába. Azt egyelőre bízzák csak vidám poharazgató társaságunkra!

Kissé messzebből futottam neki a címünkben vázolt témának. De talán megérte, és meg is könnyítette a dolgunkat. A téridő egybemosása, egymásba játszása, kiegyenlíthetősége avagy ennek végképp lehetetlensége – a filozófia örökzöldje, lerágott csontja. Hagyjuk is meg neki! Az örökkévalóságba eljutásunkig mindez amúgy is a reménytelenebb eszmélődéseinket gyarapítja. Ám amit a bölcsek nagy kínnal próbálgatnak számunkra fölfejtani, azt a nyelv – újabban! – elképesztő módon, de megoldja. Ezt mutatta be nyelvművelő barátom, **Dóra Zoltán** épp egy évtizede, amikor kulcs-cikke tételmondatát könyve címéül írta a borítóra: „*Milyen magas a kilenc óra?*” Kissé irigyeltem akkor, hogy elírta előlem a témát, de maximálisan egyetértettem fölhaborodott kérdésével: „Mióta mérjük az *időt hossz mértékkel?*” Jól gondolják: a „*9 óra magasságában*” szerkezetet ostorozta. És ez a szörnyszerkesztmény ma is él és virágzik, már-már kiszorítja a „magasságában” ál-névutó a „tájt, tájban” névutót vagy épp a *-kor* ragot.

S hogy nem a „magasságában” az egyetlen, amely megpróbálta a tér-idő azonosságot létrehozni, magam gyűjtötte példákon mutatom be. A rádióban hallottam: „Ezért állt meg a harcokcsi száz méter múlva”. Érdekes módon itt is egy névutó a bajkeverő! A „múlva” ugyanis az idő kifejezés jellegzetes eleme. A „tíz perc múlva vagy negyed óra múlva” szépen, logikusan illene iméni közlésünkbe. Az említett „száz méter” nagyon is a **tér** avagy a **terep** mértékkifejezője. Itt csakis ez lenne helyes: „*Száz méter után*”, „*száz méter megtétele után*”, azaz: *száz métert megtéve, száz métert haladva*. Térben-helyben, nem időben!

Száz százalékgig ugyan nem érinti témánkat a másik idéznivalóm, de sületlenség – netán fésületlenség! – dolgában „mélto” párja az előbbinek. A nemrég megjelent „Kecskemét és környéke városmappa” 50. oldalán megtudjuk, amit eddig – legalábbis e formában! – még sosem tudtunk. Íme: „Lajosmizse... Kecskemétől északnyugatra *15 perces autózásnyira van...*” A tér kifejezésétől egyáltalán nem idegen a „-nyi”-zés. Sőt! Nagyon is helyénvaló az „arasznyi” távolság, olykor még az „ökölnyi/könyöknyi” is. Mondatunkban azonban végképp abszurd az „autózásnyi” alak, főként ha mellette *időről* is szó esik. Könnyű itt rendet teremtenünk, a „-nyi” mindenképp a „perc”-et illesse: „*5 percnyi autót*”. Mindez a tér és idő békés együtt említése mellett.

* * *

Szathmári István

A szójátékokról

Előadasként hangzott el 2009. április 3-án a Dunától keletre fekvő megyék általános iskolai tanulói Szép magyar beszéd versenyének a megnyitó külön ünnepségén, Kisújszálláson

Induljunk ki abból, hogy a stílus kifejezőmód, ahogyan egy-egy beszéd vagy írás meg van szerkesztve. A stílusnak a legfőbb sajátága, hogy mindig hatni akar. Bizonyítja ezt minden szónoki beszéd és valamennyi reklám. Vagy például ez a macikiállítás-cím: *Ezer bocs*. És már itt is vagyunk a szintén a hatás kedvéért létrejött szójátékoknál. A *bocs* tudniillik egyszerre jelenti a kis medvét, illetve az azokhoz hasonló macit, valamint az *ezer bocsánat* udvariassági formula lerövidített változatát: *ezer bocs*. A humor forrása az, hogy ez a két jelentés egyszerre jelentkezik a tudatunkban, miközben megjelenik előttünk valamilyen maci is.

Mit tekintünk szójátéknak? Mi a legfőbb jellemzője? Röviden az, hogy két, valamilyen szempontból kapcsolatban lévő jelentés hirtelen szembekerül egymással. Lássunk egy példát. Néhány évvel ezelőtt a Suzuki gyár így hirdette termékét: „Suzuki, jól jár vele.” Ebben a reklámban – amely egyébként szójáték – a *jól jár vele* kétjelentésű: egyrészt arra utal, hogy a Suzuki autó megfelelő sebességgel, hibátlanul megy; másrészt azt is jelzi, hogy hasznos a tulajdonos számára („jól jár vele”), mert kényelmes, szép, kevés benzint fogyaszt és így tovább.

Meg kell jegyezni, hogy a *jár* igének van alap- vagy tárgyi (idegen eredetű műszóval: denotatív) jelentése: élőlény a lábait előre rakja, és így megy, halad. Igen ám, de azt is mondjuk: „jár a vonat, a busz” (pedig nincs lába, viszont halad). Aztán „jár a motor, az óra” is: ezek valójában már nem is haladnak, a motor esetében még lehet szó körforgásról, a modern órában viszont talán már mozgás sincs. E két utóbbi az úgynevezett átvitt vagy asszociációs (idegen eredetű műszóval: konnotatív) jelentés. Egyébként hasonlóság alapján vittük át a *jár* igét a busz, a vonat, illetve a motor és az óra járására. Amint láttuk, a hasonlóság nagyon kis mértékű is lehet. (Az ilyen, hasonlóság alapján való átvitelt idegen eredetű szóval metaforának nevezzük; a metaforáknak különösen a költészetben van nagy jelentőségük, pl. Petőfinél: „Kikelet a lány, virág a szerelem.” Vagy József Attilánál: „Álmos dzsungel volt a lelkem.”)

A szójátéknak sokféle típusa van. Lássuk a legfontosabbakat.

1. típus: „*Hallgató hallgatók*” (Újságcikk-cím: a cikk arról szólt, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók valamely fontos értekezleten nem szólaltak fel a saját érdekükben.)

„*Ne szórakozzon, szórakozzon!*” (Vagyis: ne mással foglalkozzon, hanem töltse kellemesen az idejét.)

Ezekben a szójátékokban a *hallgató* és a *szórakozik* szó alapjelentése ütközik az átvitt jelentéssel.

2. típus: „*Miért nyúl a nyúl?*” (Találós kérdés, ha azt feleli a kérdezett, hogy „káposztáért”, akkor azt mondjuk: nem, hanem azért, mert négy lába, nagy tapsifüle van stb.; ha meg ez utóbbit válaszolja, akkor is tiltakozunk, és azt feleljük: „káposztáért”.)

„*Nem bántja a szemét?*” (Egyfelől: nem bántja a látószervét, másfelől: az összegyűlt szemét, hulladék?)

Ebben az esetben azonos alakú szavak (idegen eredetű műszóval: homonimák) – amelyek teljesen függetlenek egyébként egymástól – kerülnek szembe egymással.

Ide számíthatjuk a hasonló hangzású szavakat is (idegen eredetű műszóval: paronimákat):

„*Belgák nem balgák.*”

„*Ami sok, az sokk.*” (Ezek a szavak tehát nem azonos, hanem csupán hasonló alakúak.)

3. típus: „Szidják, mint a *Bokrost*.” (A Bokros-csomag idején mondták.)
„*Enni* vagy nem *enni*, ez itt a kérdés.” (Ezt a hajléktalanok fogalmazták meg ilyen formában.)

Ebben a típusban szólásokat, közmondásokat, szállóigéket, idézeteket változtatunk meg célirányosan.

4. típus: „Ki korán kel, *álmos/melós*.”

„Munka *helyett* édes a pihenés.”

Ez utóbbiak elferdített szólások, közmondások, idézetek. Az előző típusba is besorolhatók, csupán azért tettem őket külön csoportba, mert ezekben mintha nagyobb hangsúlyt kapna a ma és a humor.

5. típus: „A (*kerék*)páros élet szép.”

„Víz ga(*rá*)zdálkodás.”

A zárójeles szó bővítéssel – mint láttuk – új szó is létrejön, amely „ütközik” az eredetivel.

6. típus: „*Hogy ityeg a fityeg?*” (Jelentése: Hogy vagy, mi újság körülötted?)

„*Irgum-burgum*.” (Az Értelmező kéziszótár szerint: színlelt harag, enyhébb fenyegetés kifejezésére.)

„*Demszkynó*” (A combino villamos elnevezése kezdetben.)

A hatodik típusba soroltak nem igazi szójátékok, inkább úgynevezett nyelvi játékok, azaz bizonyos mássalhangzóknak és magánhangzóknak szokatlan, játékos felsorakoztatása.

Ez utóbbiakkal kapcsolatban érdemes kitérni az úgynevezett ikerszókra és a keresztnévek becéző formáira:

„*csigabiga, gidres-gödrös, hercehurca, retyerutya, terefere, szuszimuszi, tyutyimutyi*”.

Az ikerszó egy szónak és hangalakjában módosított változatának új szóvá való egybefűzése.

Bizonyos fokig hasonló módon jönnek létre a keresztnévek becéző formái: „*Anna: Panna; András, Endre: Bandi; István: Pista, Pityu*.”

Illetőleg: „*Nóra*” (az *Eleonóra* névből), „*Tilda*” (a *Matild* névből).

A szójátékok szerepéről, funkciójáról a következőt mondhatjuk: figyelemfelkeltés, humorkeltés, illetőleg jellemzés vagy éppen kritika (l. Karinthy Frigyes: Így írtok ti).

A magyar szépirodalomban a következő írók, költők éltek a szójátékokkal nagyobb mértékben: Gyöngyösi István, Arany János, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, József Attila. A mai posztmodernek közül: Esterházy Péter, Parti Nagy Lajos, Spiró György.

Végül összefoglalva megállapíthatjuk: a szójátékok is nyelvünknek igazi teremtő, alkotó (idegen eredetű műszóval: kreatív) voltát igazolják.

Bozsik Gabriella

A Nagy J. Béla helyesírási verseny feladatlapjai

(Folytatás a 2009/4. számból)

A feladatlap

1. Az A oszlopban szereplő szavakból új származékot képeztünk.

A B és C oszlopban húzza alá a helyes változatot!

A	B	C
víz	<u>vízi</u>	vizi
úszik	úszkál	uszkál
dús	dúskál	duskál
nyír	nyírbál	nyirbál
nyír	nyírogat	nyirogat
túr	túrkál	turkál
diktatúra	diktatórikus	diktatorikus
fúr	fúrkál	furkál
bújik	bújdosó	bujdosó

2. Rövid vagy hosszú mássalhangzó?

Egészítse ki a szavakat a hiányzó mássalhangzóval!

e.....éppen (k – kk)	be.....fe.....tes (n – nn)
vi.....hang (sz – ssz)	a.....ályos (g – gg)
kö.....ölyöz (p – pp)	baci.....us (l – ll)
ce.....ulóz (l – ll)	venti.....átor (l – ll)
fe.....ség (n – nn)	má.....ik (l – ll)
bu.....dog (l – ll)	me.....egző (ny – nny)
he.....eszt (g – gg)	o.....mány (r – rr)
a.....igátor (l – ll)	talpala.....nyi (t – tt)
flane..... (l – ll)	e.....elé (f – ff)
me.....ely (sz – ssz)	ci.....cakk (k – kk)

3. j – ly

Egészítse ki a szavakat j vagy ly betűvel!

zsinde.....	muszá.....
csobo.....ó	duha.....
döre.....	furu.....a
uszá.....	lesú.....tó
vőfé.....	papagá.....
vá.....at	sóha.....
ku.....torog	zsiva.....
laká.....	kara.....
szenté.....	vá.....ú
vá.....og	szerá.....

4. Egybe, külön vagy kötőjellel?

Alkosson szó szerkezeteket vagy összetételeket a megadott szavakból!

társadalom, biztosítási, járulék	<i>társadalombiztosítási járulék</i>
vissza, vissza, néz
föld, rengés, jelző, műszer
kék, szemű, kis, lány
két, fényévnyi, távolság
föld, alatti, üregek
használt, ruha, vásár
kötelező, gép, jármű, felelősség, biztosítás
ki, be, járkál
parafa, dugó
kompromisszum, képtelenség
katasztrófa, védelmi, szak, menedzser
hónapról, hónapra
több, oldalú, szempont, rendszer
múzeum, pedagógia, tanár

5. Földrajzi nevek alkotása

A megadott szavakból alakítsa ki a földrajzi nevet, majd írja le a belőle képzett melléknévi származékot!

dunántúli, közép, hegység	<i>dunántúli-középhegységi</i>
<i>Dunántúli-középhegység</i>	
Margit, híd
dél, nyugat, francia, ország
alcsi, holt, Tisza
Rajna, Majna, Duna, csatorna
Kál, Kápolna [vasútállomás]
Kent, grófság
San, Marino, köztársaság
Csepel, sziget
déli, Shetland, szigetek

B feladatlap

1. Mozaikszók, számok és rövidítések toldalékolása Írja le a teljes alak rövidített formáját!

kilométerrel	<i>km-rel</i>
nullás
általános forgalmi adóval
nyolccal
részvénytársaságban
földszinten
amperrel
két Celsius-fokkal
az Eötvös Loránd Tudományegyetemre
wattos
gyermekgondozási segélyen

2. Helyes vagy helytelen?

**Döntse el, hogy az alábbi idegen tulajdonnevek helyesen vannak-e leírva!
Javítsa ki a hibás alakokat! A helyesen leírt formák mellé írja oda, hogy *helyes*!**

Schillerrel	<i>helyes</i>
Göethe	<i>Goethe</i>
Sydney
Osloban
coventryi
Tallinnál
Rousseu-nak
Balzack-kal
Herakleitosz
greenwichi
Kaszpi-tengeri
Kilimandzsáró

3. Felszólító módú igealakok

A példának megfelelően írja le a megadott igék felszólító mód, jelen idő, egyes szám harmadik személyű, általános (alanyi) ragozású alakját!

ad	<i>adjon</i>
hisz
szó
ront
játszik
vonz
SMS-ezik
fagy
arat

4. Elvlasztás

Válassza el minden lehetséges helyen a következő szavakat!

záporosó	zá-por-e-só
rendőrségen
Batthyány
legalább
Bologna
instruktor
vasutasok
Veszprém
pénzért
felemelték
Shakespeare
legeslegjobb
Thewrewköt

5. Kötőjellel, nagykötőjellel vagy kötőjel nélkül?

Írja le példáinkat a szükséges kötőjelekkel kiegészítve!

Duna Tisza köze	Duna–Tisza köze
Habsburg császárok
Hadrovics Gáldi szótár
Gellért rakpart
Szent Ferenc rend
Vénusz bolygó
Mária asszony sziget
párizs londoni légi út
Anjou dinasztia
magyar olasz kapcsolatok
Lágymányosi híd
2009. március áprilisban
Duna folyó

A feladatlap – Megoldási kulcs

1. Az A oszlopban szereplő szavakból új származékot képeztünk.

A B és a C oszlopban húzza alá a helyes változatot!

A	B	C
víz	vízi	vizi
úszik	<u>úszkál</u>	uszkál
dús	<u>dúskál</u>	duskál
nyír	nyírbál	<u>nyírbál</u>
nyír	<u>nyírogat</u>	nyirogat
túr	túrkál	<u>turkál</u>
diktatúra	<u>diktatórikus</u>	diktatorikus
fúr	fúrkál	<u>furkál</u>
bújik	bújdosó	<u>bujdosó</u>

**2. Rövid vagy hosszú mássalhangzó?
Egészítse ki a szavakat a hiányzó mássalhangzóval!**

ekképpen
visszhang
köpölyöz
cellulóz
fenség
buldog
hegeszt
aligátor
flanel
messzely

bennfentes
aggályos
bacilus
ventilátor
mállik
menyegző
ormány
talpalatnyi
efelé
cikcakk

**3. j – ly
Egészítse ki a szavakat j vagy ly betűvel!**

zsindely
csobolyó
dörej
uszály
vőfély
vájat
kujtorog
lakáj
szentély
vályog

muszáj
duhaj
furulya
lesújtó
papagáj
sóhaj
zsivaj
karaj
vályú
szeráj

**4. Egybe, külön vagy kötőjelle?
Alkosson szó szerkezeteket vagy összetételeket a megadott szavakból!**

társadalom, biztosítási, járulék
vissza, vissza, néz
föld, rengés, jelző, műszer
kék, szemű, kis, lány
két, fényévnyi, távolság
föld, alatti, üregek
használt, ruha, vásár
kötelező, gép, jármű, felelősség, biztosítás
ki, be, járkál
parafa, dugó
kompromisszum, képtelenség
katasztrófa, védelmi, szak, menedzser
hónapról, hónapra
több, oldalú, szempont, rendszer
múzeum, pedagógia, tanár

társadalombiztosítási járulék
vissza-visszanéz
földrengésjelző műszer
kék szemű kislány
két fényévnyi távolság
föld alatti üregek
használtruha-vásár
gépjármű-felelősségbiztosítás
ki-be járkál
parafa dugó
kompromisszumképtelenség
katasztrófavédelmi szakmenedzser
hónapról hónapra
többoldalú szempontrendszer
múzeumpedagógia-tanár

5. Földrajzi nevek alkotása

A megadott szavakból alakítsa ki a földrajzi nevet, majd írja le a belőle képzett melléknévi származékot!

dunántúli, közép, hegység
Dunántúli-középhegység
Margit, híd
Margit híd
dél, nyugat, francia, ország
Délnyugat-Franciaország
alcsi, holt, Tisza
Alcsi-Holt-Tisza

dunántúli-középhegységi

Margit hídi

délnyugat-franciaországi

alcsi-holt-tiszai

Rajna, Majna, Duna, csatorna
Rajna–Majna–Duna-csatorna

Rajna–Majna–Duna-csatornai

Kál, Kápolna [vasútállomás]
Kál-Kápolna

kál-kápolnai

Kent, grófság
Kent grófság

Kent grófsági

San, Marino, köztársaság
San Marino Köztársaság

San Marino köztársasági

Csepel, sziget
Csepel-sziget

Csepel-szigeti

déli, Shetland, szigetek
Déli-Shetland-szigetek

déli-Shetland-szigeteki

B feladatlap – Megoldási kulcs

1. Mozaikszók, számok és rövidítések todalékolása

Írja le a teljes alak rövidített formáját!

kilométerrel

km-rel

nullás

0-s

általános forgalmi adóval

áfával

nyolccal

8-cal

részvénytársaságban

rt.-ben

földszinten

fszt.-en

amperrel

A-rel

két Celsius-fokkal

2 °C-kal

az Eötvös Loránd Tudományegyetemre

az ELTE-re

wattos

W-os

gyermekgondozási segélyen

gyesen

2. Helyes vagy helytelen?

Döntse el, hogy az alábbi idegen tulajdonnevek helyesen vannak-e leírva!

Javítsa ki a hibás alakokat! A helyesen leírt formák mellé írja oda, hogy *helyes*!

Schillerrel

helyes

Göethe

Goethe

Sydney

helyes

Osloban

Oslóban

coventryi

helyes

Tallinnál

Tallinn-nál

Rousseu-nak

Rousseau-nak

Balzack-kal

Balzac-kal

Herakleitosz

Hérakleitosz

greenwichi

helyes

Kaszpi-tengeri

helyes

Kilimandzsáró

helyes

3. Felszólító módú igealakok

A példának megfelelően írja le a megadott igék felszólító mód, jelen idő, egyes szám harmadik személyű, általános (alanyi) ragozású alakját!

ad

adjon

hisz

higgyen

szó

szőjön

ront

rontson

játszik

játsszon

vonz

vonzzon

SMS-ezik

SMS-ezzen

fagy

fagyjon

arat

arasson

4. Elválasztás

Válassza el minden lehetséges helyen a következő szavakat!

záporosó	<i>zá-por-e-ső</i>
rendőrségen	rend-őr-sé-gen
Batthyány	Bat-thyá-ny
legalább	leg-a-lább
Bologna	Bo-lo-gna
instruktor	inst-ruk-tor
vasutasok	vas-u-ta-sok
Veszprém	Vesz-rém
pénzért	pén-zért
felemelték	fel-e-mel-ték
Shakespeare	Shakes-peare
legeslegjobb	le-ges-leg-jobb
Thewrewköt	Thew-rew-köt

5. Kötőjellel, nagykötőjellel vagy kötőjel nélkül?

Írja le példáinkat a szükséges kötőjelekkel kiegészítve!

Duna Tisza köze	<i>Duna–Tisza köze</i>
Habsburg császárok	Habsburg császárok
Hadrovics Gáldi szótár	Hadrovics–Gáldi-szótár
Gellért rakpart	Gellért rakpart
Szent Ferenc rend	Szent Ferenc-rend
Vénusz bolygó	Vénusz bolygó
Mária asszony sziget	Mária asszony sziget
párizs londoni légi út	párizs–londoni légi út
Anjou dinasztia	Anjou-dinasztia
magyar olasz kapcsolatok	magyar–olasz kapcsolatok
Lágymányosi híd	Lágymányosi híd
2009. március áprilisban	2009. március–áprilisban
Duna folyó	Duna folyó

* * *

Ambrus Ágnes

„Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember” (Sütő András)

Beszélgetés Gazda József nyugalmazott tanárral, íróval

A Sütő András Nyelvőrző Díjat az Anyanyelvápolók Szövetsége idén Gazda József kovásznai nyugalmazott magyartanárnak, írónak ítélte oda. Gazda József laudációját dr. Borcsa János mondta el, a díjat dr. Péntek János professzor, az Anyanyelvápolók Szövetsége elnöke adta át a Kézdivásárhelyen szervezett Magyar Nyelv Napjai rendezvény nyitóünnepségén. Az ünnepség után Gazda Józsefet a díjról, tanári és írói munkájáról kérdeztem.

Mindig úgy éreztem: ünnepi ruhában kellene a tanterembe lépnem, annyira szép volt a munka, melyet végeztem.

Mit jelent Önnek ez a díj?

– Nem számítottam rá, meglepetés volt, de jóleső érzéssel tölt el, hogy munkámat, melyet sohasem külső indítékra végeztem, ilyen rangos díjjal értékelték. Sajátos árnyalata, hogy Sütő András nevével fémjelzett, és az Anyanyelvápolók Szövetsége ítélte nekem ide. Ez külön megszépíti a díjat. Sütő András írásművészetének kimagasló értéke pontosan a nyelvi szépség, a nyelvnek az a patinás, archaikus jellege, amit annyira csodálok nála. Én magam is szívesen használom, még a

mindennapi társalgásban is, a régies formákat, fordulatokat. Vagyon-e kenyér? – kérdezem az üzletben, megmosolyognak, s mondogatják: vagyon, vagyon, tanár úr. Más kérdés, hogy én a munkámmal nem a díjra akartam rászorgálni, nem díjakra vágytam. Úgy éreztem mindig, a sorsom küldetéses sors. Romániában magyar nyelven tanítani egy inkább ellenséges légkörben, a nyelvet védelmezni, a nyelv szentségét, szent szeretetét beleoltani a gyerekekbe, csodálatos feladat volt. A tanításban mindig örömemet leltem, Isten kegyeltjének tartottam magam, hogy magyartanár lehettem. Mindig úgy éreztem, hogy ünnepi ruhában kellene a tanterembe lépnem, annyira szép volt a munka, amelyet nap mint nap végezhettem. Kívánom, hogy sok magyartanár érezzen hasonlóképpen, mert ezt csak felszentelt tevékenységként lehet felfogni. Csodálatos, küldetéses munka, melyet isteni sugallatra végzünk. Művelői talán akkor lehetnek boldogok, ha az égi szikrát sikerül tanítványaik lelkében is elültetni. Törekvésemet így foglalnám össze: az irodalmat mint művészetet – annak ünnepi jellegét, hétköznapiság-felettségét, kisugárzását – tanítani, a nyelvnek, nyelvünknek a hihetetlen gazdagságát érzékeltetni, és a nemzetszeretetet a tanulóba oltani. Nem a mellveregető nemzetszeretetet, hanem inkább az önostorozót, a tunyaság ellen küzdőt. Sütő András szavaival vallom: „Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember.”

Az ember akkor becsületes, ha a sorsa által kijelölt feladatokat elvégzi.

A tanórai munka mellett állandóan szervezett: színjátszó kört alakított, rendezett, próbált, kiszállásokra járt a diákokkal, most pedig a Kőrösi Csoma Sándor Egyesület elnökeként évente Kőrösi Napokat szervez. Miért tette?

– Bizonyos munkákat a sors mért ránk. Itt van például a Kőrösi Csoma Sándor-kérdés. Sokan mondják: Kőrösi-kutató vagyok. Nem készültem annak, és nem is vagyok az, de ha már itt élek Csomakőröstől két és fél kilométerre, a sors róttá rám, hogy Kőrösi emléke ápolásával is foglalkozzam. Ha Széphalom mellett élnék, valószínűleg Kazinczyval foglalkoznék. Az ember akkor becsületes, ha a sorsa által kijelölt feladatokat elvégzi. És én becsületes szeretnék maradni! Ezért próbáltam a feladatokat erőm szerint elvégezni. Az Egyesület vezetése rengeteg időmet felemészti: a rendezvények – év közbeni és Csoma napi rendezvények – szervezése, mindezekhez az anyagi fedezet előteremtése pályázással, a pályázatok elszámolása, az évenként megjelentetett könyv tető alá hozása, szerkesztése. Legalább három hónap rámeleg az időből: pályázok, könyvet szerkesztek, átgondolom, mi kellene még a könyvbe, esetleg olyan is, ami a Kőrösi Napok előadásain nem hangzott el, leveleket írok, küzdök az emberi lustasággal is, mert sokszor nehéz kivájni az emberekből határidőre a munkát. Ahelyett, hogy olyasmivel foglalkoznék, amit csak én tudok. Így aztán állandóan küszködöm az idővel, ki kellene tágítanom a napot, hogy beleférjen minden. A reggeli feleszmélés pillanatától ma is késő estig dolgozom.

Gyárfás Jenő, Így tudom, így mondom...

Őn nemcsak tanárként, hanem íróként is szolgált a nyelv ügyét. Képzőművészeti kritikái, monográfiái, szociográfiai írásai jelentek meg. Hogyan kezdett írni?

– Kisgyermek koromtól művészszerető ember voltam, úgy éreztem, lélekgazdagító szépségeket adott nekem az irodalom, a művészet. Sepsiszentgyörgyön születtem, ott nőttem fel, gyerekként óriási hatással volt rám a Tetemrehívás vázlata, ami szebb, mint a végső kép, ami Budapesten van. Nem tudtam szabadulni tőle, művészeti íróvá ütöttem fel magam, és megírtam az első könyvemet, Gyárfás Jenőről. Aztán Kovásznára vezérelt a sors, ott tapasztaltam meg, hogy a hagyományos népi életnek, a közösségnek milyen csodálatos ereje van, ott tudatosodott bennem, hogy az, amit a népi közösség őrzött meg, milyen nagy nemzeti érték, milyen nagy csoda. Lélekemelő volt – különösen a rendszerváltás előtti időkben – a nemzet sorsáról írni, azt kutatni, ami a nemzetet kifejezi. Így született meg az *Így tudom, így mondom* szociográfiai könyvem, amelyet aztán olyanok követtek, amelyeket népi-nemzeti monográfiának neveznek. A képzőművészet végigkísérte az életemet, a házban is bent volt a művészet, lévén, hogy művészasszony feleségem volt, hosszú időn keresztül, folyamatosan írtam művészetkritikát, jelentek meg képzőművészeti mo-

nográfiai. Kovászna sokat adott nekem, de azt is éreztem: a provincián nehéz felszínen maradni. Hogy a látási képességemet ne veszítsem el, utazni kezdtem, így születtek meg a művészeti útirajzaim.

Magyarok a szétszórátottságban

Jelenleg milyen új könyve készül?

– Szociográfiai látéletet szeretnék készíteni arról, hogy a világ különböző országaiban élő magyarok a szétszórátottságban hogyan tartották meg magyarságukat. A cím még nem végleges, ezért inkább a tartalmáról beszélnek. Körülbelül harminc országba mentem el, ahol jelentősebb magyar közösségek élnek, s ahová nem jutottam el, ott utóbb néhány magyarral skype-on keresztül vettem fel a kapcsolatot. Nemrég voltam Dél-Amerika három országában, Argentínában, Uruguay-ban és Brazíliában. Szerettem volna eljutni Venezuelába is, de nem volt közvetlen repülőjárat Brazíliából, így bonyolult és költséges lett volna, de oda föltétlenül el szeretnék jutni, lehet, hogy ősszel, novemberben elmegyek. Voltam Ausztráliában, Új-Zélandon is. Dél-Afrikába nem jutottam el, de beszélgettem olyan magyarral, aki onnan telepedett vissza Magyarországra. Mindenhol nem jut el az ember, úgy szétszórátódtunk a nagy világóceánban. Skype-on értem el egy olyan Hawaii-szigeteken élő magyar családot, amelynek négy tagja festőművész. A hölgynek, aki most túl van a nyolcvanadik életévén, nagyon kalandos élete volt: Afrikában született, szülei Etiópiában, a Négus udvarában éltek, ő csak 1979-ben, az ötvenedik évén túl jutott el először Magyarországra, de tökéletesen beszél magyarul, és magyar érzelmű. A férjével, aki 1948-ban képzőművész növendékként ösztöndíjjal jutott ki Rómába, ott találkozott. A Római Művészeti Akadémián azért találtak egymásra, mert mindketten magyarul beszéltek. A fiúk és a menyüik is festőművész, s mind kiváló magyar érzelmű emberek. De általában véve nincs jó véleményem a magyarságunk megtartásáról, sajnos önmagunkat könnyen feladó faj vagyunk. Száz emberből ötnek, legtöbb tíznek ha fontos a magyarsága.

A nagyvilágban vagy itthon is?

– A nagyvilágra gondoltam. De Magyarországon is kinek fontos?! Egy nagyon szűk rétegnek. És Erdélyben, itthon?! Mellveregető székelyek vagyunk, szónokolunk, hogy ilyen büszkék és olyan büszkék vagyunk az identitásunkra, de nem teszünk semmit a közösségünkért, mondhatnám így is: megmaradásunkért. Ki tiltja meg például, hogy felírjuk magyarul a kenyeres zacskóra: szeletelt krumplis vagy pityókás kenyér, és jó étvágyat? De nem írják fel, sem Lisznyóban, sem Kovásznán, Sepsiszentgyörgyön is csak alig-alig. A magyar vevőknek románul kínáljuk az áruinkat. A multik fel tudják írni a spray-re 16 nyelven, hogy ezzel pusztíthatod el a tetveidet, de mi döögök vagyunk magyarul felírni, használni az anyanyelvünket. A cégfeliratok is románul vagy angolul fénylenek, hívnak minket, magyarokat vásárolni. A hozzám legközelebb levő magyar tulajdonú üzletben feltűnt, hogy csak román kiírások vannak, engem a „dragi comparator”-ok egyikeként szólítanak meg, és románul kínálják az árujukat. Megkérdeztem az elárúsítótól, a vásárlók hány százaléka román. Azt válaszolta, egy-kettő, ha arrafelé vetődik. Akkor miért nem szólítanak meg engem is az anyanyelvemen, miért nem köszöntenek engem is, kérdeztem. Végül azt mondtam, ha nem írják ki magyarul is, többet ide be nem teszem a lábamat. És nem írták ki! Másfél éve nem tudok belépni, távolabbra kell mennem vásárolni, de ott sem jobb a helyzet. És mi történik a hivatali anyanyelvhasználattal? Elmegyek a közjegyzőhöz, mert Magyarországra kell egy okirat, s én, aki tudok magyarul, nem nyilatkozhatok hivatalosan anyanyelvemen, hiába mondom magyarul, a közjegyző elkészíti románul az okiratot, s nekem azt jó pénzért egy hivatasos fordítóval lefordítják magyarra. Vagy a bíróságon: a magyar anyanyelvű bíró és a magyar anyanyelvű al-, illetve felperesek között oda-vissza fordítgatnak mindent magyarról románra, pedig mindenki érti magyarul a másikat. Ezek ellen kellene fellépni ott, ahol kell! Őrizni nyelvünket, értékeinket. Nagy székelyeknek tartjuk magunkat, de tétlenségünkkel, tunyaságunkkal ellenségei vagyunk önmagunknak.

Jaskóné Gácsi Mária

„Határon túl létező gyermekirodalom”

Minden költemény azt mondja el, amit átélünk, gondolunk, de szavakba önteni nem tudunk, ám a költő igen. Verset olvasni és megérteni az önkifejezés egy formája, melyben saját életérzésünk kerül fókuszba. *Mácz István* lírai gondolataival egyetértve; az élet titkait a versek mondják el, de meg kell találnunk, melyik cseng a mi hangunkon, ki az a költő, akiben egy kicsit mi vagyunk, akivel együtt dobban a szívünk.

Dr. Komáromy Sándor irodalomtörténész, magyar nyelv és irodalom szakos főiskolai tanár, a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Karának dékánja. Tudományos munkája elsősorban a gyermek- és ifjúsági irodalom elméletéhez és gyakorlatához kapcsolódik. E területen több évtizedes oktatói tevékenysége során kiemelten foglalkozik gyermekversekkel, és kutatja az erdélyi, felvidéki, délvidéki és kárpátaljai gyermekirodalmat. Műveiben igaz hittel vall egyetemes gyermekirodalmi értékeinkről, gazdagítva nem csak a pedagógusjelöltek könyvespolcait.

Eddig megjelent könyvei:

- Költők és művek a XX. század magyar gyermeklírájából. Eötvös J. K., Budapest, 1998. (Oktatási kiadvány, jegyzet)
- Négyágú síp – gyermekhangra. A határon túli újabb magyar gyermeklíra antológiája. Eötvös J. Kiadó, Budapest, 2000. (Oktatási kiadvány, jegyzet)
- A XVIII. századi sárospataki kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények. Oktatási és kutatási kiadvány, KLTE folklór és etnográfia 61. kötet, Debrecen, 1992.

A szerző legutóbb megjelent könyvében az általa választott költők – Benedek Elek, Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, Markó Béla, Dénes György, Keszeli Ferenc, Bettés István, Szalai Borbála, Weinrauch Katalin, Takács Iona, Tolnai Ottó, Jung Károly és társaik – tollából született versek között mindenféle témával találkozunk. Az ő munkásságuk jelzi a határon túl „élő és munkálkodó irodalmat.” *Bertha Zoltán*, a jegyzet lektora azt írja e kötetéről, hogy tankönyv, mely gazdagon tárja fel az erdélyi, felvidéki és kárpátaljai gyermekverseket. Nélkülük a magyar gyermekirodalom puritánabb és fakóbb lenne.

A könyv kettős szerepkört kíván betölteni. Egyrészt, több szempontból történő megközelítéssel szándékozik a szerző ismereteket adni az olvasónak. Segít a XX. század második felében a határon túl működő gyermekirodalom megismerésében. Továbbá a főiskolai/egyetemi hallgatók számára íródott tankönyv rávezeti az olvasóját, hogy létezik a határon túli gyermekirodalom, mely kötődik a magyarsághoz, annak kultúrájához és irodalmához. A szerző nézőpontjában formálódott textusok nem zárják ki az olvasói mindentudást, hiszen biztosan állítható, hogy az elemzett műveken keresztül pontosan körülrajzolja a gyermekirodalom életjelenségeit és világát.

Tehát egy olyan mű áll a rendelkezésünkre, melyet nemcsak a kisgyermekkel foglalkozó pedagógusok forgathatnak, hanem azok a szülők is, akik értékeli gyermekük verstudását, és tudják, hogy igényes irodalmi művek nélkül a gyermeki gondolkodás és látásmód nem formálható a kívánt módon. Törődnek azzal, hogy gyermekük érti, érzi, élvezi, amit mond, gazdagodik értelmileg és érzelmileg. A kisgyermekkel foglalkozó pedagógus tudja ezt, hiszen úgy választ verset, hogy a vers tanulásához és felidézéséhez sok pozitív élménnyel kapcsolódjon a gyermek. A helyes választás és az életkori sajátosságokhoz illő módszer alkalmazása teszi igazán kedvelt játékká a versmondást. Íme, itt egy új könyv, mely segít a választásban, hiszen a szerző maga is sokoldalúan értelmezi a kötetben szereplő verseket. Így viszi közel az olvasóhoz a költészet szép világát, gazdagítva ismereteinket a klasszikus és kortárs alkotók portréival is. Válogatott műveivel, egészen különös világba vezeti el az olvasót: miközben a természet örömeit, a napsütést, madarak énekét, emberek békességét ábrázoló verseket olvasunk; általában az emberi kapcsolatok mindennapi jelenségeiben gazdag világát látjuk magunk előtt.

Irodalomtörténeti szempontból is fontos művet lapozhatunk, melynek lényegét maga a szerző a következőképpen fogalmazza meg: „a kisebbségi magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági irodalom integráns és elidegeníthetetlen része az egyetemes magyar irodalomnak.” Az Erdély, Felvidék, Vajdaság és Kárpátalja területének gyermeklírájával foglalkozó kötetnek célja, hogy felhívja a figyelmet a fejlődésben lévő értékekre is. Komáromy Sándor szeretettel fordul a határon túli magyar nyelvű gyermekirodalom felé, tudományos igény-nyel dolgozza fel a fentebb említett költők verseit. Mindenre ügyel, ami fontos törekvése kell, hogy legyen minden pedagógusnak. Olyan versek kerültek a kötetbe, melyek könnyen megragadják a gyermeki fantáziát,

és a felnőttek is örömeiket lelik a régen elhagyott gyermeki világ versben történő újraéneklésében, valamint a természet harmóniájára rátalálva egy téli táj vagy egy piros meggy, esetleg virító pityang képében.

A szerző óvodapedagógus és általános iskolai tanítójelölteket oktató. Gyermekirodalmi kutatómunkája eredményeként e könyveken is a költőktől választott versekkel, azok elemzésével olyan módszertani művet hozott létre, amely segíti a kezdő és gyakorló pedagógusokat egyaránt. Együtt járunk a szerzővel az élményközpontú elemzés lépcsőfokain, hiszen leírja, mit mond el az adott vers, segítve azt a nevelőmunkát, mellyel bejáratosá tehetjük a gyerekeket a költők által közvetített világba.

Hivatkozott irodalom:

MÁCZ ISTVÁN 1992. Örülj velem – lírai sorok az örömről. Szent Gellért Kiadó, Budapest.

KOMÁROMY SÁNDOR 2007. Kisebbségi magyar gyermekvers. ArtÉrt Alapítvány, Sárospatak.

K Ö N Y V S Z E M L E

Az üveghegyen innen

Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés

Szerkesztette Csernicskó István és Kontra Miklós

Kiadja: PoliPrint Kft. és II. Rákóczi Ferenc KMF, Ungvár–Beregszász, 2008

A tanulmánykötet a VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés című szimpóziумán elhangzott előadások anyagát foglalja magában. Ennek megfelelően a tanulmányok a magyar nyelv oktatásának tantárgy-pedagógiája, az anyanyelvi nevelés témakör egy-egy szeletét járják körül.

Kontra Miklós bevezetőjének alap gondolata az, hogy az anyanyelvváltozatok és az identitás összefüggéseire az anyanyelvi oktatás általában érzéketlen, sőt a standard elsajátítását célzó nyelvtanítás a nem standardot igyekszik kiirtani a tanulók nyelvhasználatából. Ez a gyermeknek okozott lelki sérülés veszélye mellett a lingvizizmus újratermeléséhez is hozzájárul. A változások előmozdításához érdemes lenne a magyar anyanyelvi oktatás célrendszerét átgondolni, és elismerni egyfajta szemléletváltás szükségességét. A szerző azonban megjegyzi, hogy talán a legnehezebb feladat a pedagógusok előítéleteinek megváltoztatása.

A kötet elejére került egy 2008-as „helyzetjelentés” (Kontra Miklós: *Mi a helyzet 2008-ban?*). Ebben a rövid írásban a szerző bár elismeri, hogy a szakemberek egyre inkább elfogadják a magyar nyelv többközpontúságát valló nézetet, az oktatással kapcsolatban mégis borúlátó azért, mert szerinte általánosan tekinthető a nem standard nyelvváltozatot beszélő diákok iskolai megbélyegzése.

É. Kiss Katalin tanulmánya (*A „nyelvromlás” – egy szinkrón szempontból értelmezhetetlen nyelvtörténeti metafora*) kissé kilóg a szerkesztők által felvázolt tematikából, de tartalmával alátámasztja a kötet több írásában hangsúlyosan megjelenő mondanivalót, amely szerint minden nyelvváltozat egyformán értékes. É. Kiss a magyar idegrendszert alakulásának részletes elemzésével mutatja be, hogy a nyelvek lassú változása során nem történik funkcióvesztés, ezért például a suksükölés jelensége sem a nyelv szegényedését jelenti.

Sinkovics Balázs írása (*Az anyanyelv változatai magyarországi középiskolai tankönyvekben*) minden magyartanár számára elgondolkodtató olvasmány lehet, hiszen a szerző a leggyakrabban használt magyar nyelvi tankönyveket elemzi abból a szempontból, hogy azokban hogyan jelennek meg a magyar nyelv változatai, mit és hogyan tanítanak róluk, illetve hogyan viszonyulnak a tankönyvszerzők egyes nyelvváltozatokhoz. A részletes elemzés után, az összegzésben Sinkovics Balázs javaslatát is olvashatjuk, mely szerint a szociolingvisztikát nemcsak anyagrészként, hanem átfogó szemléletként kellene tanítani.

A kötet következő tanulmánya (*Az anyanyelvi nevelés és az identitás összefüggései*) egy nemzetközi összehasonlító szociolingvisztikai kutatás rész-eredményeit közli, amelyben Cibere Mária egy attitűdvizsgálatot ismertet. A kutatás alapját képező kérdőívet magyarországi és szlovákiai magyar szakos hallgatók és magyarországi természettudományos vagy műszaki szakokon tanulók töltötték ki. Az adatközlők válasza alapján a szerző bemutatja, hogy az anyanyelvhez való viszony mennyiben határozza meg az identitástudatot, illetve azt, hogy az identitás milyen kapcsolatban van az anyanyelvi kultúrával többségi és kisebbségi helyzetben, és hogyan befolyásolja ezt a szociokulturális háttér. A tanulmány érdekessége, hogy párhuzamosan a magyar adatok elemzésével egy hasonló német felmérés eredményeit is ismerteti.

Kolláth Anna *Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról* című írásában arra keresi a választ, hogy a kisebbségek nyelvi jogainak biztosítása és az 1959-ben bevezetett kétnyelvű oktatási rendszer ellenére miért a nyelvviasszaszorulás jellemzi a muravidéki magyar közösség nyelvi helyzetét. A szerző részletesen beszámol arról is, hogy az érintettek, miután felismerték és megfogalmazták azt, hogy a nyelvi revitalizá-

cióhoz alaposan kidolgozott stratégia szükséges, élénk párbeszédet folytatnak arról, hogyan is lenne célszerű átalakítani a helyi kétnyelvű oktatást.

Cserniczkó István a kötet záró tanulmányában (*Új szemlélet – régi reflexek. Hogyan tehetjük hatékonyabbá a magyar anyanyelvi nevelést?*) szintén a kisebbségi helyzetből kiindulva veszi szemügyre a magyar nyelv oktatásának tartalmát. Írásának alapvetése az, hogy az anyanyelvi nevelésben gyökeres szemléletváltásra van szükség tartalmi, nyelvszemléleti és tantárgy-pedagógiai szempontból egyaránt. E három aspektus részletes körüljárása után pedig szót ejt a felsőoktatás felelősségéről is. A tanulmányban szerepel néhány gyakorló feladat, amelyek jól szemléltetik azt, hogyan is valósíthatók meg a Cserniczkó által megfogalmazott javaslatok.

A kötet szerzői a témát tekintve közel azonos nézőpontot képviselnek, üdvözlük például a magyar nyelv „határtalanítását” célzó törekvéseket. Több helyen pedig leírják, hogy az anyanyelvi nevelésben a standard és a többi, főleg az otthonról hozott nyelvváltozat kapcsolatát illetően a helytelen, de napjainkban is elterjedt és alkalmazott felcserélő (szubtraktív) pedagógia helyett a hozzáadó (additív) szemlélet megvalósulására kell törekedni.

A tanulmánykötet mondanivalója mindenképp helyeslendő, bár az anyanyelvi nevelés jelen helyzetére vonatkozó állításait néhol túlzottan általánosítóvá vagy kissé sarkítva fogalmazza meg. Érdekes és hasznos olvasmány lehet minden magyartanár és a magyar nyelvi neveléssel foglalkozó más szakemberek számára is.

Raátz Judit

Jenei Teréz – Pethő József: Stíluselemzés *Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2008. 167 p.*

A Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Karának Tudásbázis és pedagógusképzés című sorozatában jelent meg 2008 tavaszán Jenei Teréz és Pethő József *Stíluselemzés* című kötete, amely a stilisztika tantárgy oktatásához készült, elsősorban tanító szakos és magyar alapszakos hallgatók számára. A szerzők elmélyült szakmai tudásuk mellett jelentős oktatási és felsőoktatási gyakorlattal rendelkeznek, s évek óta aktív tagjai a Szathmári István által irányított Stíluskutató csoportnak.

A „Stíluselemzések” címet viselő kötetnek ket-tős célja van: egyrészt elsajátítani a stilisztika legfontosabb alapfogalmainak, kutatási módszereinek, másrészt különböző produktív feladatokat elvégzésével fejleszteni a stilisztikai elemző képességet. A szerzők már az előszóban hangsúlyozzák, hogy kötetük a felsőoktatásban bevezetett új képzési formákhoz és követelményekhez igazodó, kifejezetten tankönyvi rendeltetésű és gyakorlatközpontú munka.

Szerkezetét tekintve a kötet három fő fejezetre tagolódik: *A stíluselemzés módszerei, Stíluselemzések, Szövegek és feladatok.*

A bevezető fejezetben – *A stíluselemzés módszerei* – a stíluselemzés általános elméleti kérdéseit tárgyalják a szerzők. Kiindulnak a stíluselemzés fogalmából, majd a stíluselemzés főbb típusait (explication de texte, pszichológiai, statisztikai-matematikai, strukturalista, szubjektív, funkcionális) ismertetik vázlatosan. A napjainkban alkalmazható stíluslemzési módszerek közül a magyar stilisztika három kiemelkedő alakjának – Szathmári Istvánnak, Kemény Gábornak és Tolcsvai Nagy Gábornak – az elképzeléseit, főbb tételeit mutatják be és vetik össze egymással. A stilisztika helyét keresve a tudományok rendszerében a szerzők Kemény Gábor állításával értenek egyet, miszerint a stilisztika a nyelv- és irodalomtudomány határsíkjában, metszetében elhelyezkedő interdiszciplína (vö. 14). A három elmélet összevető vizsgálatát követően a szerzőkben a következő két kérdés merül fel:

1. Létrehozható-e a gyakorlatban valamilyen mértékű szintézis a bemutatott stíluslemzési elvek, módszerek között?

2. Hogyan alkalmazhatók az iskolai oktatás különböző fokain a tárgyalt tudományos felfogások, rendszerek?

Az első kérdésre óvatos igennel válaszolnak, vagyis valamilyen mértékű szintézis létrehozható. A második kérdést illetően: a vizsgált elméletek az oktatás minden szintjén (általános, középiskola és felsőoktatás) eredményesen alkalmazhatók, természetesen a megfelelő szakmódszertani elvek figyelembevételével és az életkori sajátosságokhoz igazodó pedagógiai eljárások alkalmazásával (vö. 20).

A bevezető fejezet harmadik alfejezetében – *Szempontok a nem szépirodalmi szövegek elemzéséhez* – a nem szépirodalmi szövegek elemzésének két lehetséges módját, a Szathmári István által képviselt, a stílusrétegek sajátosságainak vizsgálatán alapuló és a Tolcsvai Nagy Gábor által kidolgozott, a stílus szociokulturális rétegzettségét figyelembe vevő elemzési eljárás főbb sajátosságait részletezik.

Az általános elméleti bevezető után a szerzők a második fő fejezetben – *Stíluslemzések* címmel – hat különböző alkotás stilisztikai elemzésére nyújtanak kitérő példákat (Krúdy Gyula: *A híd*, Fekete István: *Az erdő ébredése*, Gion Nándor: *A kárókatona még nem jöttek vissza*, Nemes Nagy Ágnes: *Szökőkút* című kötete, Tamkó Sirtó Károly gyermeklírája, Babits Mihály: *A golyakalifa*). A tanulmányok mindegyike logikus felépítésű, alaposan kidolgozott, bőséges nyelvi példákkal alátámasztott elemzéseket tartalmaz.

A Szabó Zoltán által megalkotott szövegnyelvészeti alapokra helyezett stilisztikai elemzési módszert alkalmazza a szerzők Krúdy Gyula *A híd* című novellájának és Fekete István *Az erdő ébredése* című elbeszélésének elemzésekor. Ez az elemzési mód a szöveget és a stílust egységes egésznek, globális struktúrának tekintti, s az elemzés céljával az egész megragadását tűzi ki. A szerzők mindkét szöveg esetében a művek szövegyszerző elvét tekintik

kiindulópontnak, s ezt tárják fel különböző szinteken.

Krúdy Gyula *A híd* című novellájának fő szövegszerző elve az ellentét, amely a múlt (ifjúság, irrealitás, bizonytalanság) és a jelen (öregség, halál, realitás, bizonyosság) köré szerveződik. A szerzők szerint „a híd a két idősik, metaforikusan szólva: az időtől elválasztott két part – később megvalósíthatatlannak bizonyuló – összeköthetőségére utal” (30). Az ellentét mint szövegszerző elv a következő nyelvi-stilisztikai szinteken jelenik meg: 1. Hangtani jelenségek és zeneiség; 2. Szó- és kifejezőkészlet; 3. Alak- és mondattani jelenségek; 4. Képek, képi ábrázolás; 5. Szövegstilisztikai jelenségek; 6. Nyelven kívüli (extralingvális) eszközök.

Fekete István *Az erdő ébredése* című elbeszélése a természet lassú újjáéledéséről, a kítavasodásról szól, így a mű szövegszerző elve a fokozódás, amelyet a szerzők különböző érzelmi benyomásokhoz kapcsolódva, a színek (fehér, sárga, kék, zöld), a mozgások (a téli álomból ébredő állatok és madarak megjelenése) és hanghatások (hangutánzó szavak, nyomatékosító szóismétlések) szintjén mutatnak ki. Az elbeszélés legjellegzetesebb stílusesszűközéként a természet megszemélyesítését emelik ki, amelyet a szövegtől vett nyelvi példákkal támasztanak alá.

Gion Nándor *A kárókatonák még nem jöttek vissza* című ifjúsági regényének főszereplői 13-14 év körüli gyerekek, akiknek a nyelvhasználata alapvetően meghatározza a mű stílusát. Az ifjúságra jellemző nyelvhasználat jellemző sajátosságainak (a fesztelen társalgásra jellemző bizalmas és durva stílusárnyalatú szavak, képes kifejezések, szólások, tölteléksszavak, nyelvhelyességi hibák) feltárásával a szerzők azt bizonyítják, hogy az író mennyire hitelesen örökölte meg a serdülőkorú fiatalok gondolkodását és beszédmódját.

A klasszikus retorika egyik alapfogalmának, az alakzatok egyik fajtájának, az adjekciós alakzatoknak a stílusalakító szerepét vizsgálják a szerzők Nemes Nagy Ágnes *Szökőkút* című gyermekversekben. Az adjekciós alakzatok közül az ismétlés (gemináció, iteráció, repetíció, epizeuxis, anafora, epifora, anadiplosis) és a halmaz (mondatrész-, szintagmahalmazás stb.) különböző eseteire találnak számtalan példát. A felsorakoztatott nyelvi példák azt igazolják, hogy ezek az adjekciós alakzatok jellemző stílusjegyként vannak jelen Nemes Nagy Ágnes gyermekverseiben. Az ismétléses alakzatok fő funkciója a nyomatékosítás és a ritmuseremtés, a halmazok, felsorolások pedig a gyermeki szemlélődés kifejezői.

A következő elemzés Tamkó Sirató Károly gyermeklírájában megjelenő avantgarde stílusjegyeket tárja fel. Tamkó Sirató Károly költeményeiben kezdettől fogva jelen van a szavakkal való játék, amelynek leggyakoribb eszköze a hangalakzatok különböző formáinak (pl. hasonló hangszerkezetű szavak, tulajdonnevek rimeltetése) alkalmazása. A nyelvi humor és a vers ritmusa érdekében a költő képes eltekinteni a nyelvtani és helyesírási szabályoktól is (pl. a többes szám jelének megduplázása). Jellemző a költőre a kísérletező hajlam, ezt bizonyítják a húsas

években keletkezett tonális, azaz hangversei. Az elemzők jellemző avantgarde stílusjegyként emelik ki, és szemléletes nyelvi példákkal támasztják alá a költő abszurd iránti fogékonyságát, konstruktivista gyökerű kozmikus látásmódját és a technikai vívmányok iránti érdeklődését.

Az alakzattársulások funkcióját kutatja *Az alakzattársulások szerepe A gólyakalifa stílusában* című írás Babits Mihály *A gólyakalifa* című regényéből vett két hosszabb szövegrészlet elemzésével. Az első szövegrészlet átfogó alakzataként az ellentét (csönd↔lárma) megjelenési formáit vizsgálják az elemzők, amely ismétlésekkel (szó-, szótó-, szószervezet-ismétlések) és a különböző nyelvi szinteken megjelenő halmazásokkal társul. A második szövegrészletben az ellipszis gondolatalakzata az irányadó, így a kutatók figyelme a sűrítés és a leegyszerűsítés eszközeinek megfigyeltetésére irányul. A következő stílusjegyek dominálnak a szövegrészletben: töredékes, rövid, hiányos mondatok használata, elliptikus szerkezetű nominális mondatok gyakorisága és az ellipszisnek aposzopézissel való társulása.

A fentiekben ismertetett értékes tanulmányok új szempontokkal gazdagítják stilisztikai ismereteinket, hozzájárulnak stilisztikai műveltségünk gyarapításához. Egyetértek a szerzők azon megállapításával, miszerint a stilisztikai műveltség alapjait már az első tagozaton a magyar nyelv és irodalom tantárgy keretében a szövegelemzések során kell lerakni. A szerzők szerint „a stílusesszűközők szerepének következetes feltárása fejleszti a tanulók nyelvi érzékenységét, megalapozza az élményszintű olvasás képességét, hiszen csak stilisztikailag képzett olvasó tudja sokoldalúan élvezni és érzéklni az irodalmi művet” (40). A stilisztikailag műveletlen ember jellemzésére Babits Mihály Irodalmi nevelés című tanulmányából idéznek: „Stilisztikailag műveletlen embernek a legszebb könyvek mintha idegen nyelven volnának írva... Aki stilisztikát sohasem tanult, az élet legszebb élvezeteinek egyikétől örökre meg van fosztva, mint süket a zenétől” (uo).

A kötet harmadik fejezete – *Szövegek és feladatok* – már kifejezetten munkáltató jellegű. A hallgató a szövegekhez kapcsolódó feladatok megoldásakor a gyakorlatban hasznosíthatja mindazokat az elméleti ismereteket, amelyeket az előző fejezetekben elsajátított. A szerzők a kötetben szereplő szövegeket tudatosan, a stilisztikai elemzés céljának megfelelően válogatták össze. A szövegeket a következő szempontok szerint csoportosították: 1. A nyelvi képek és az alakzatok szerepe; 2. Stílustörténet; 3. Hangtani jelenségek, zeneiség; 4. Szó- és kifejezőkészlet, alak- és mondattani jelenségek; 5. Több szempontú elemzés; 6. Nem szépirodalmi szövegek elemzése.

A nyelvi képek és az alakzatok szerepe című fejezetben két Krúdy-műhöz (*A híd*on, *Szindbád útja a halálnál*) és egy Ady-vershez (*A Holnap elébe*) kapcsolódnak a feladatok, amelyeknek egyik része a szövegekben szereplő költői képek (metaforák, metonimiák) felismerése és funkciójuknak az értelmezésére irányul. Pl.: 1. A vers metonimiák jatkával éri el a hatást. Keresse meg a versben a metonimiá-

kat! 2. Állapítsa meg, milyen érintkezésein alapulnak a metonimiák? 3. Mi a szerepük a szövegben? (93).

A feladatok másik része az illető író (Krúdy Gyula) egyéb műveiben szereplő nyelvi képek összegyűjtését és értelmezését célozza. Pl.: Gyűjtsön Krúdy műveiből az életműre jellemző, azaz visszatérő metaforákat, majd értelmezze is ezeket! (81). A feladatok sikeres megoldásához a szerzők a témához kapcsolódó szakirodalmat is megjelölik.

A *Stílustörténet* című fejezetben szereplő szövegek, szövegrészek (Pázmány Péter: *Mely üdvösséges a magunk ismérése*; Vörösmarty Mihály: *Előszó*; Ady Endre: *Sóhajás a hajnalban*) a magyar szépírói stílus történetéből a barokk, a romantika és a szecesszió nyelvi-stilisztikai jellemzőinek felismerésére, összegyűjtésére irányulnak. A feladat elvégzéséhez ajánlott irodalomként Szabó Zoltán: A magyar szépírói stílus történetének fő irányai című könyvét használhatják a hallgatók. Érdekes feladat Karinthy Frigyes *Így írtok ki* című könyvének Ady Endréről, Mikszáth Kálmánról és Móricz Zsigmondról írt paródiája. A hallgatóknak itt azt kell felfedezniük, hogy milyen az adott íróra, költőre jellemző stíluselemeket karikíroz Karinthy Frigyes a paródiákban.

A *Hangtani jelenségek, zeneiség* című fejezetben az adott szövegek (Ady Endre: *A tábornok mellett*; Móra Ferenc: *A cinegék királya*) szó-, alak- és mondattani szempontú elemzése áll a középpontban.

A stilisztika tantárgy tanulása során elsajátított ismeretek komplex alkalmazását igénylik a *Több szempontú elemzés* című fejezetben szereplő szövegekhez (Juhász Gyula: *Tiszai csönd*; Vörösmarty Mihály: *A vén cigány*; Fekete István: *Az erdő ébredése*; Nagy László: *Tűz*; Weöres Sándor: *Szánccsenegő*; Krúdy Gyula: *N. N.: A téli hajnal csodái*) kapcsolódó feladatok. A funkcionális szemléletű elemzési módszert követve az elemzőknek meg kell fogalmazniuk az elemzett művek fő tartalmi mondanivalóját, legjellemzőbb stílusvonásait, motívumait és

legfontosabb szövegtani sajátosságait, majd ezeknek a megnyilvánulásait vizsgálják különböző nyelvi szinteken. A komplex elemzés kiterjed a képi ábrázolás, a szövegstilisztikai jelenségek és a nyelven kívüli (extralingvális) eszközök számbavételére és értelmezésére.

A kötet utolsó fejezetében nem szépirodalmi szövegek (tanulmány, esszé, sajtónyelvi szöveg, szónoki beszéd, határozat, hivatalos levél) kaptak helyet. A különböző szövegekben (szövegrészekben) az elemzőknek ki kell keresniük és össze kell gyűjteniük az adott stílusrétegre (tudományos, szakmai, publicisztikai, szónoki, hivatalos) jellemző jegyeket.

A kötetet egy érdekes, már a szociolingvisztika témakörét is érintő feladat zárja: a hallgatóknak mai megszólításokat és ezekhez kapcsolódó köszönési formákat kell összegyűjteniük, majd meg kell indokolniuk, ki kinek milyen helyzetben mondhatja az egyes kifejezéseket. A nyelvi tiszteltadási formák (köszönés, megszólítás) használatát mindig befolyásolja a beszédhelyzet, a beszélgetőpartner neme, életkora, társadalmi státusza, rokonsági és ismertségi foka és családi állapota.

A stilisztika iránt mélyebben érdeklődő olvasók számára a tankönyv írói minden fejezet végén összefoglalják a vonatkozó szakirodalmat, s magát a kötetet is egy bőséges, a stilisztika különböző kutatási területeire kiterjedő irodalomjegyzék zárja.

Összességében elmondhatjuk, hogy a szerzőknek sikerült egy olyan korszerű munkálatot tankönyvet összeállítaniuk, amely hatékonyan szolgálhatja a stilisztika tantárgy követelményeinek maradéktalan elsajátítását.

Jó szívvel ajánljuk tankönyvként, szakmai olvasmányként, tanári segédanyagként nemcsak a felső-, hanem a középsikolai oktatásban tanító kollégáknak, tanító és magyar alapszakos képzésben tanuló hallgatóknak és a stilisztika iránt érdeklődő szakembereknek egyaránt.

Imre Rubenné

Dóra Zoltán: Anyanyelvünk tövisei és virágai

(A szerző kiadása, Vác, 2009)

Szíves-örömet írnám recenzióm fölé: Barátom könyve. Ez azonban – köztudott – csaknem kilenc évtizede már foglalt cím: Anatole France „Le Livre de mon ami”-ját fordították le ekképpen. Némi csellel eredetibb ötlethez folyamodom: az első szót előtaggal egészítem ki, és ennek szerzőnk máris örül! Épp tízéves szakmai (és barátivá váló) kapcsolatunk során nemegyszer zárta mind a kettőnk a soros levelet e módon: „Nyelvbarátsággal köszöntelek.” Az egyest máris többes számba teszem, így írom le tehát: *Nyelvbarátom könyvei*. Mert: ezek közül immár az ötödik jelenik meg. Az első, a *Milyen magas a kilenc óra?* még „ismeretlenül ugyan, de szíves barátsággal” dedikáltott számomra 1999-ben. Ezt követte 2001-ben a *Nyelvápó*. 2003-ban én mutathattam be szaklapunkban a *Katedra nélkül*. Ekkorra már többször is „egy lapon/egy lapban!” szerepelhettünk

itt is, olykor az Édes Anyanyelvünkben úgyszintén; sőt volt rá alkalom, hogy a Tetten ért szavak rádiós műsorában egyazon adásban mindkettőnkől fölolvastak. A dolog oda (is) „fajult”, hogy 2005-ben mi ketten kaptuk meg, vettük át Budapesten a Lőrinczedíjat. Addigi két könyvem után nekem (itt nem részletezendő, de a mai körülmények „jóvoltából” ügyis sejthető okból) már nem jelent meg több nagypublikációm. Viszont legalább úgy tudtam örülni nyelvbarátom következő kötetének, mintha a magaméiról lett volna szó. 2006-ban Dóra Zoltán a *Nyelvemben éleket* tehette le az asztalra, most pedig íme az *Anyanyelvünk tövisei és virágai!*

E címből még egy jól-rosszul fölkészült középiskolás is megsejtheti, hogy valamiképpen – nem is kicsit! – az épp most zajló (lassan vége felé közeledő) *Kazinczy-émléké*vel hozza e munkáját szeren-

csés összefüggésbe. Kinyitván, máris akár kétszere-
sen meggyőződhetünk erről: az „in memoriam”-
szerű dedikációból, valamint a *Minya Károly* nyelv-
vész írta frappáns és értő *Előszóból*. Képletesen, a
plagizálást kikerülve, azt is mondhatom nyelvbarát-
om e kiadványáról, hogy ez az ő „fogságának a nap-
lója”. Kazinczy Budától Munkácsig öt helység börtö-
nének volt foglya, – *Dóra Zoltán* egyértelműen a
nyelv, az *anyanyelv fogságában/rabságában* van, és
ez már rég meghaladta a 2387 napot... Egyetértek
Minya Károly találó megállapításával, hogy tudniil-
lik *Dóra Zoltán* „*tanár és a szó legjobb értelmében*
vett *hagyományos nyelvművelő*... Elkötelezettsége,
lelkesedése, ügyszeretete példás, a nyelvművelő cik-
kek írása nyugdíjas éveinek értelmet biztosító elfog-
laltsága...”

Az I., a legerjedelmesebb rész a *Helyesírás*,
nyelvhelyesség címet viseli. A magam második
könyvében céltudatosan szétbontottam e kettőt. Mára
- *Dórának* különösen e mostani könyvét lapozgatva –
már úgy vélem: jogos az együtt említésük. Átfe-
dések, érintkező pontok egyre gyakrabban adódnak;
szerencsésebb hát egyszerre, egyazon részben szólni
róluk. Az ilyesfélék, mint például *Nem mindig ejtjük*,
de mindig írjuk, *A földrajzi nevek helyesírásáról*, *A*
hosszú és a rövid magánhangzokról vagy éppen *A*
dóm nem D.O.M.! legalább úgy számíthatnak az
olvasó érdeklődésére, mint másfelől, de most már ide
összpontosítva többek között a *Szabad, szabadjon*,
szabadott, a *Lájtosan*, a *Szakállamitkár*, a *Katasz-
trojka* és még számos más glossza, nyelvi egy-két
perces.

Viszonylag, netán kissé aránytalanul kurtább a
II. rész, a *Névadás* állománya. Nem védeni akarom a
szerzőt, hanem némi szakmai tájékozottsággal élni.
Kötete, miként az előző négy is, eleve kisebb léleg-
zetű írásokat tartalmaz. *Dóra Zoltánnak* azonban
több, ezeknél akár 15-20-szorta terjedelmesebb tanu-
lmánya, értekezése, helyenként a nyelvészociológia
körébe sorolható, tudományosabb publikációja is
van. Nos, az ilyenek szétfeszítenék megszokott mé-
retű/„kapacitású” könyveit, ezért kellett tehát ezúttal
is mellőznie az efféle írásokat. Mondanunk se kell:
Dóra Zoltán szinte legkedvencebb vizsgálódási terü-
lete épp a névtané, a nevek múltjác-jelenéé. Be kell
most érnünk az olyan, kicsinek ugyan kis terjedelmű,
mindazonáltal alapos vizsgálódásokról tanúskodó
névadási glosszáival, mint – mondjuk –: „*Őkelme*,
Borvirág utca, *Gyula-nap után a Gyula névről*, „*Ál-
lati*” ételnevek...

Kicsinek tűnik a III. rész, *A sokszínű nyelv* té-
makör állománya is. Ám földrajzilag – ha tehát vir-
tuálisan is, de – tágabb közegben mozog. Megérdem-
li, hogy ideírjuk mind a kilenc kis írás címét: „*Mi-
atyánközepe*”, *Be van idva*, *Fix*, *Böszme*, *Felnézek*
vagy *jölnézek a Felvidékre*, *Ballagás és billegés*,
Kiskörei tájszók nyomában, *Értetkőzés*, *Sajbázás*,
sajbózás.

A IV. rész címe: *Egy kis etimológia*. Ha a kedves
olvasó e résszel kíván ismerkedni, lapozzon a B/IV.-
re, azaz a hátlaphoz, ahol is *Dóra Zoltán* fotóját
láthatja. Kezében nem akármit tart: a Tinta Kiadó
mindenkinek ajánlható kézikönyvét, az *Etimológiai*
szótárt. A fölkészült szerző nyilván nem csupán eb-
ből meríti meggyőző, továbbadható ismereteit, de ez
a friss (2006-ból való) segédkönyve mindenképp
lehetővé tette számára, hogy például megírhasa eme
glosszáit: *A cinteremtől a tubarózsáig*, *Patrónus és*
patróna, *Szer*, *Túl az Óperencián*...

Dóra Zoltán a könyvét a vallásos ihletettségű
utószóval zárja, melynek *Deo gratias* címet adott.
Hálát ad Istennek, hogy ötödik kötete is megva-
lósulhatott. „A 100 nyelvi írásból álló újabb köny-
vemmel is az a célom – vallja –, ami az eddigiekkel
volt: megszerettetni anyanyelvünket az olvasókkal,
felhívni a figyelmet arra, hogy nemzeti kincsünk ör-
zése, ápolása mindannyiunk feladata... Anyanyel-
vünk töviseit és virágai gyűjtöttem csokorba, szere-
tetten átadva olvasóimnak. Gyönyörködjenek velem
együtt a virágokban, a tövisekre se haragudjanak, de
lehetőleg kerüljék őket! Ismétlem újra: Deo gratias!”

Ámulok hát nyelvbarátom e könyvén is! Párhuz-
amunkról, szakmai időnkénti együttműködésünkről
már szóltam. Miben más/abb/, miben sokoldalúbb a
barátom nálamál? Kissé messzebből futok neki en-
nek, de rövid leszek. Második, eleddig (végleges?)
utolsó könyvemem („Emberítő csodánk”, 2003) egy
egyetemista leány (állítólag határon túlról való), nem
itt, hanem egy másik szaklapban érdemtelenül pozi-
tívan értékelte. Dedikált könyvem mellé írt kísérőle-
velemben megjegyeztem: vajon nem vette észre,
hogy a szerző repertoárjából két fontos dolog hiány-
zik? Azaz: nincs számítógép- és nincs Erdély-
élménye! Májig sem kaptam /köszönő/levelet. Tanul-
ság: „Mondj igazat, s betörök a fejed!” *Dóra Zoltán*
hozzám képest nagy /különben éppen a számítógép/, az
internet világában való jártassága és a látogatások-
kal, kiterjedt baráti kapcsolatokkal dokumentálható
Erdély-ismerete. Bárhol nyitjuk is ki korábbi vagy
éppen mostani könyvét, mindkettőről halmozottan
megbizonyosodunk. És *Dóra Zoltánnak* még sorol-
hatnánk egyéb példás erőnyeit is: *Minya Károllyal* és
másokkal együtt említve *nyelvi toleranciáját*, bő,
igazi *humorát* stb., stb. *Egyházi*, *vallási* érdeklődése,
sorain is átsütő katolikuma is segíteni fog bízására
abban, hogy nem csupán a (szintén) „papok városa”
Vácott, hanem messzebb is, másutt is elmélyülten
fogják olvasni ilyen ihletettségű glosszáit, elemzéseit.
És okvetlenül pozitívan értékelem azt a gesztusát,
hogy könyvéhez egy külön kis sárga lapocskán *Hiba-
jegyzéket* mellékel. Manapság az ilyen, valljuk meg,
már-már kuriózuumnak minősül...

Minya Károly is jó szemmel észleli: *Dóra Zoltán*
„nagy-nagy örömmel válaszol... a sajtó nyilvánosság-
gán keresztül a neki feltett kérdésekre. ...Bölcsen
magyaráz. Közérthetően, megnyerően...” És ha ez

így van – márpedig valóban így van! – akkor szerzőnk esetében 180 fokkal fordul meg a szólás, a bibliai idézet tartalma: ő, igenis, *próféta* a saját hazájában. Azaz: *Vácott*, ahol idestova három évtizede él. Nyelvarbatomként emlegetem, de talán többesíthetek: mindannyiunk nyelvarátja lett az őt – de különösen ezen ötödik – kötete révén Dóra Zoltán. A hátlapon lévő életút-vázlata nem titkolja: éppen most

lesz/lett *70 esztendő*s. Szívből kívánom – sokunk nevében –: Ad multos annos! Számos évet adjon még néki az Úr, hogy cikkek, de akár előadások sorával is további tanúságot tehesen az Ő nagy ajándéka-ról/adományáról: édes anyanyelvünkről!

Várjuk a *hatodik* kötetet...

Holczér József

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

Az alábbi *Társas, csoportos, kooperatív szövegfeldolgozási gyakorlat*sot Hajas Zsuzsa debreceni tanárnőtől, tankönyvszerzőtől kaptuk. A tematikusan csoportosított feladatok jól használhatók minden korsztály szövegértésének fejlesztésére.

I. DEFINÍCIÓS JÁTÉKOK

1. A szókimondás tilos

A csoport tagjai kapnak vagy húznak egy szókártát a feldolgozott szövegből, amelyen egy-egy kulcsszó vagy kulcsfogalom szerepel. A kulcsszóról úgy kell beszélni, hogy magát a szót nem lehet kimondani, azt a csoport többi tagjának kell kitalálnia.

2. Vendég a Marsról

Az előző játék variációja: kulcsfogalmakat úgy kell megmagyarázni, hogy azt akár egy idegen bolygóról jött élőlény is megértse, a szóra, fogalomra minél több érzékszervekkel felfogható utalást kell tenni.

3. Definíciós, szócikk-párjáték

A definiálandó fogalmat a pár egyik tagja saját szavaival mondja el, majd az illető fogalmat a pár másik tagja kikeresi az értelmező szótárból vagy a szükséges szaklexikonból, és felolvassa. Közösen összehasonlítják, hogy a szócikk és a szabadabb definíció miben hasonlított és miben különbözött, majd szerepcsere következik.

4. Kulcsszó-dominó

A csoportok tagjai kulcsszavanként két kártyát kapnak. Az egyik kártyára felírják magát a kulcsszót, a másikra pedig a kulcsszó meghatározását. Ha elkészültek, akkor csoportonként felváltva olvasnak fel egy kulcsszót, a többi csapat pedig a kulcsszó meghatározását olvassa fel. A kihívó fél értékeli az elhangzott definíciókat. A második körben a kihívó csapat meghatározást olvas fel, s a többi csapatnak a fogalomra kell ráismernie. Ha a választott szövegben kevés a kulcsszó, akkor a játék több szöveg alapján is játszható.

II. AZ OLVASÁSSAL EGYIDEJŰ JEGYZET- VAGY VÁZLATKÉSZÍTÉS FELADATAI

1. Tudjuk, tudni akarjuk, megtudtuk (TTT - stratégia)

A táblát vagy papírt három széles oszlopra osztjuk. Az első oszlopba a csoport tagjai felírják, összegyűjtik, amit a témáról eddig is tudtak. A második oszlopban megnevezik, amit tudni akarnak, míg a harmadikban olvasás után összegyűjtik a megszerzett új információkat.

2. Érvek keresése olvasással

A táblát vagy lapot három széles oszlopra osztjuk. Az egyik oszlopba a vizsgálandó állítás vagy tény, információ kerül, a másikba az olvasás alapján megtalált bizonyíték vagy alátámasztás, a harmadikba pedig a tanulók egyéni véleménye, kommentárja, állásfoglalása a dologgal, jelenséggel kapcsolatban.

3. Vitaháló készítése

Az olvasandó szövegről dialektikusan vitatható állítást fogalmazunk meg. A táblát vagy lapot három széles oszlopra osztjuk. Az egyik oszlopba olvasás során azokat az érveket, tényeket, bizonyítékokat írjuk, amelyek az állítás mellett szólnak. A másik rovatba az ellenérvek kerülnek, míg a harmadikba a levonható következtetés.

III. OLVASÁST KÖVETŐ, A SZÖVEGRE VISSZATEKINTŐ MEGBESZÉLÉS-ÖTLETEK

1. Csillagvita

Az elolvasott szövegről provokatív módon megfogalmazott állítást mondunk vagy írunk fel a táblára. A csoport tagjai az állításra ellenérvet mondanak, s a csoport egy kiválasztott vagy önként jelentkezett tagja az ellenérvekre egyenként válaszol. (Körjátékként is játszható feladat, ilyenkor a válaszoló a kör közepére ül).

2. Egy igen – egy nem

A csoport tagjai a szövegből kiválasztott tételről úgy mondanak véleményt, hogy mind az egyetértésüket, mind az egyet nem értésüket kifejezik. (*Egyetértek, mert...,nem értek egyet, mert...*)Körjátékként is játszható mindaddig, amíg vannak érvek. Csoportok közötti versenyjátékként is alkalmazható.

3. Kinek van igaza?

A csoport tagjai egy állító és egy tagadó mondat formájában véleményt alkotnak vagy következtetést fogalmaznak meg az elolvasott szövegről. Mind az állítás, mind a tagadás oldala egy-egy csapatá szerveződik, választ egy-egy vezérszónokot, és megpróbálják egymást meggyőzni. Ha ez sikerül, akkor a csoporttagok átülnek az ellenfél oldalára. A játékban az a csapat győz, ahol a vezérszónokok felszólalása után többen ülnek.

4. Egyedül, kettesben, együtt

Az elolvasott szövegről kiegészítendő, nyílt végű kérdéseket teszünk fel. A diákok röviden leírják válaszukat, majd páronként megvitatják egymás válaszát. Megegyeznek egy olyan válaszban, amely tartalmazza mindkettőjük ötleteit. Válaszukat szembesítik a többi pár válaszával.

5. Kérdezz – felelek csapatverseny

Minden csapat adott létszámú kérdést tehet fel a többinek. Ha a többi csapatból senki nem tud válaszolni a kérdésre, akkor a „kihívó” válaszolhat. A játékban az győz, aki a legtöbb pontot szerezte.

6. Rendszerező játék

Táblára vagy kartonpapírra, csomagolópapírra szóhalmazt írunk fel, és megmondjuk, hogy a szavakat hány csoportba lehet szétválogatni, megadunk egy táblázatot, rovatokat nyitunk a szétválogatáshoz. Az a csapat kap pontot, aki a rendszerezést helyesen és leggyorsabban végezte el. Ha valamelyik csapat a rendszerezés új szempontjára is rájön, az jutalompontot is kap.

7. Szellemi futball

Az osztályt két csapatra osztjuk. A két csapat nevet is választhat magának (pl. Bayern München vagy Real Madrid). Sorsolással dől el, ki kezdi a játékot. A csapatok kérdeznak egymástól, gól akkor keletkezik, ha az ellenfél nem tud válaszolni. A játék játszható időre (pl. 3 perc) vagy kérdésszáma (pl. 5–5 kérdés).

8. Öttusa

A csapatok felírnak a lapjukra öt fogalmat, amit a szövegben kulcsszónak gondolnak. Az ellenfél csapatnak nem definíciót kell adnia a kulcsszóról, hanem megmagyarázni, hogy az adott szövegben miért kulcsszó a kiválasztott szó. A versenyben az a csapat győz, amelyik több jó választ ad.

9. Jó detektív vagy-e?

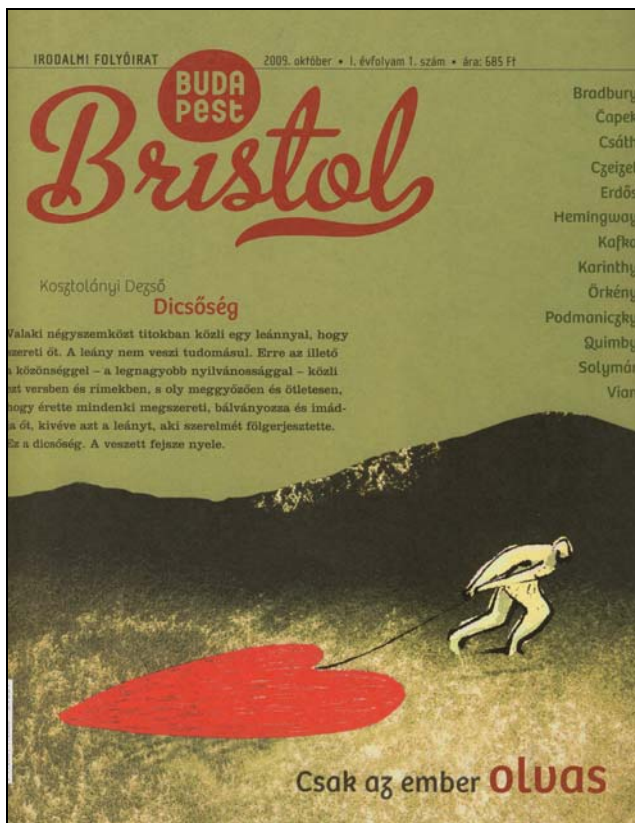
Egyik diák, aki a detektív szerepét kapja, megpróbál az elolvasott szöveg alapján a kapott kérdésekre válaszolni. 5–10 kérdést tehetünk fel, s a válaszokat 0–2 ponttal értékelhetjük. Ha több detektív vetelkedik egymással, akkor a hátralevő detektívek menjenek ki a teremből, csak az maradjon benn, akit kérdeznek.

10. Miben hasonlít, miben különbözik?

A résztvevők a szöveg egyes bekezdései alapján szinonimákat vagy ellentétes jelentésű szavakat gyűjtenek, és a szópárokat felírják egy-egy kártyára. Ezt követően a csapatok egymástól azonos számú kérdést (pl. két szinonimát és két ellentétpárt) kérdeznek, s az ellenfél csapatnak ki kell fejtenie, hogy a kártyán szereplő két szó miben hasonlít, vagy miben különbözik.

Továbbra is várjuk ötleteiket. Levelüket folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére: 1. postai úton: Raátz Judit 2100 Gödöllő, Lovarda u. 28. 2. Ímélen: raatz.judit@vnet.hu.

ÚJ IRODALMI FOLYÓIRAT!

„A lap a magyar irodalom utóbbi 120 évének legnemesebb hagyományait, elsősorban a Nyugat szellemiségét éleszti fel. Merít e tizenkét évtized, a múlt és a jelen szerzőinek elgondolkodtató novelláiból, szórakoztató és igényes írásaiból. Esszéket és interjúkat közöl, melyek tárgya az irodalom, alanya az olvasó ember, az olvasó híres ember” – olvashatjuk az előfizetőket toborzó szórólapon, s a 66 oldalas, nagyalakú (28x22 cm), gyönyörű kivitelű első szám igazolja a fentieket.

A havi megjelenést ígérő, számonként 685 Ft-ba kerülő folyóirat éves előfizetési díja 6850 Ft, tehát az előfizetők két számot ingyen kapnak.

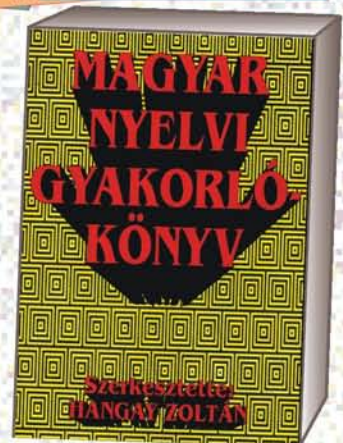
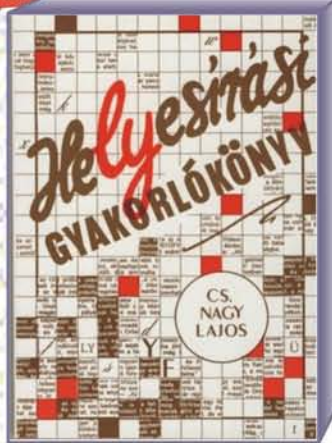
**Előfizethető telefonon vagy e-mailben. Telefon: (1) 269-0242
e-mail: kiado@budapestbristol.hu**

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-02-76 Fax: 221-63-37

E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.